

Guna Ciemleja

Mana nauda

Palīgs naudas jautājumos

Guna Ciemleja
Mana nauda

Guna Ciemleja

Mana nauda

Palīgs naudas jautājumos
Mācību grāmata vieglajā valodā

Rīga 2024
RTU izdevniecība

Guna Ciemleja, Mana nauda. Mācību grāmata vieglajā valodā.
Rīga: RTU Izdevniecība, 2024. – 96. lpp.

Māksliniece Zlata Ščerbakova
Maketētājs Emīls Garjānis
Redaktore Irīna Meļņika
Korektore Ieva Zarakovska
Irīnas Meļņikas un Guntas Ančas teksta adaptācija vieglajā valodā

Grāmata izdota ar AS “Citadele banka” finansiālu atbalstu.

The logo for Citadele bank, consisting of the word "Citadele" in white, bold, sans-serif font centered within a solid red rectangular background.

© Guna Ciemleja, 2024
© Rīgas Tehniskā universitāte, 2024
© Zlata Ščerbakova, 2024

ISBN 978-9934-37-024-3 (pdf)
ISBN 978-9934-37-023-6 (print)

Pateicības

Paldies Viegļās valodas aģentūrai un Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācijai SUSTENTO, īpaši Irīnai Meļņikai un Guntai Ančai par atsaucību un sadarbību grāmatas veidošanā!

Paldies AS "Citadele banka" par finansiālo atbalstu grāmatas tapšanā un vērtīgiem ieteikumiem tēmai par banku pakalpojumiem!

Paldies daudzfunkcionālā sociālo pakalpojumu centra "LAIPA" sociālajai darbiniecei Aijai Zosulei un biedrības "Rīgas pilsētas "Rūpju bērns"", specializētās galdniecības darbnīcas "Skaida" vecākajai sociālajai darbiniecei Skaidrītei Ozolniecei par atsauksmēm un ieteikumiem!

Paldies Rīgas Tehniskās universitātes profesorei Nataļjai Lācei par grāmatas manuskripta lasīšanā un atsauksmes sagatavošanā ieguldīto laiku!

Ievads

Šī ir grāmata par naudu.

Grāmata ir palīgs naudas jautājumos.

Vai nauda ir saistīta ar labklājību un to,

kā mēs katrs dzīvojam?

Kā tavu labklājību ietekmē tavi lēmumi par naudu?

Atbildes uz šiem un citiem jautājumiem meklē šajā grāmatā!

Grāmata ir vieglajā valodā.

Tas nozīmē,

ka tajā ir vienkārši vārdi un terminu skaidrojumi.

Termini ir iekrāsoti zili.

Grāmatas beigās ir vārdnīca ar visu terminu skaidrojumiem.

Grāmatā ir vienkārši teikumi un viegli uztverami piemēri.

Grāmatā tu varēsi lasīt

- par naudas pelnīšanu, tērēšanu un uzkrāšanu;
- kā analizē izdevumus, veido savu bilanci un budžetu;
- par banku pakalpojumiem, aizņemšanos un riskiem;
- ko darīt,
ja nevari samaksāt savus parādus.

Varbūt visas grāmatas tēmas tevi neinteresēs.

Varbūt tev būs noderīga tikai kāda atsevišķa tēma.

Varbūt tu gribēsi pārbaudīt savas zināšanas kādā no tēmām ar praktisku rīcību.

Ceru,

ka šī grāmata tevi iedvesmos!

Saturs

Ievads

1. Manas vēlmes un vajadzības.....	8
2. Ienākumi.....	12
3. Izdevumu analīze.....	16
4. Finanšu mērķi	22
5. Bilance.....	26
6. Budžets.....	32
7. Banku pakalpojumi.....	37
8. Citas aizņemšanās iespējas	51
9. Nauda un drošība.....	55
10. Mani riski	60
11. Uzkrājumi un pensija	67
12. Nodokļi un nodevas	77
13. Parādi un maksātnespēja.....	82
Vārdnīca.....	87

1. tēma

Manas vēlmes un vajadzības

Šī tēma ir par

- tavām vēlmēm un vajadzībām,
- taviem lēmumiem.
Kā tu pieņem lēmumus?

Katrs cilvēks rīkojas ar naudu atšķirīgi.
Cilvēku rīcība balstās uz pieredzi un zināšanām.
Ir grūti pieņemt lēmumus,
ja nav zināšanu.
Šodienas lēmumi ietekmē dzīvi nākotnē.

Cilvēki domā,
kā uzlabot savu dzīvi.
Viņiem ir svarīgi iekārtot māju un nopirkt vajadzīgas lietas.
Daudzi domā,
kā nopirkt lietas lētāk.

Cilvēki domā par savu veselību, mācībām un darbu nākotnē.
Tos var saukt par dzīves mērķiem.
Dzīves mērķu piepildīšanai vajag naudu.
Tāpēc cilvēkiem jāplāno naudas saņemšana un tērēšana.

Vieglāk ir plānot mērķus tuvākam laikam.
Piemēram, dzīves mērķis 1 gadam var būt iemācīties braukt ar mašīnu.
Daudz grūtāk ir plānot mērķus ilgākam laikam.
Piemēram, dzīves mērķis 5 gadiem ir atrast darbu ar labu algu.
Daži cilvēki māk plānot labi.
Citiem cilvēkiem savas dzīves mērķus plānot ir grūti.
Dažreiz viņiem jāpalīdz plānot savas dzīves mērķus.

Mērķi rodas no cilvēka vajadzībām.

Vajadzības ir katram cilvēkam.

Vajadzības atkarīgas no cilvēka vecuma un lomas ģimenē.

Loma ģimenē var būt tēvs, dēls, māte, meita u. c.

Ne visiem cilvēkiem ģimenē ir ienākumi.
Piemēram, bērniem parasti nav ienākumu.

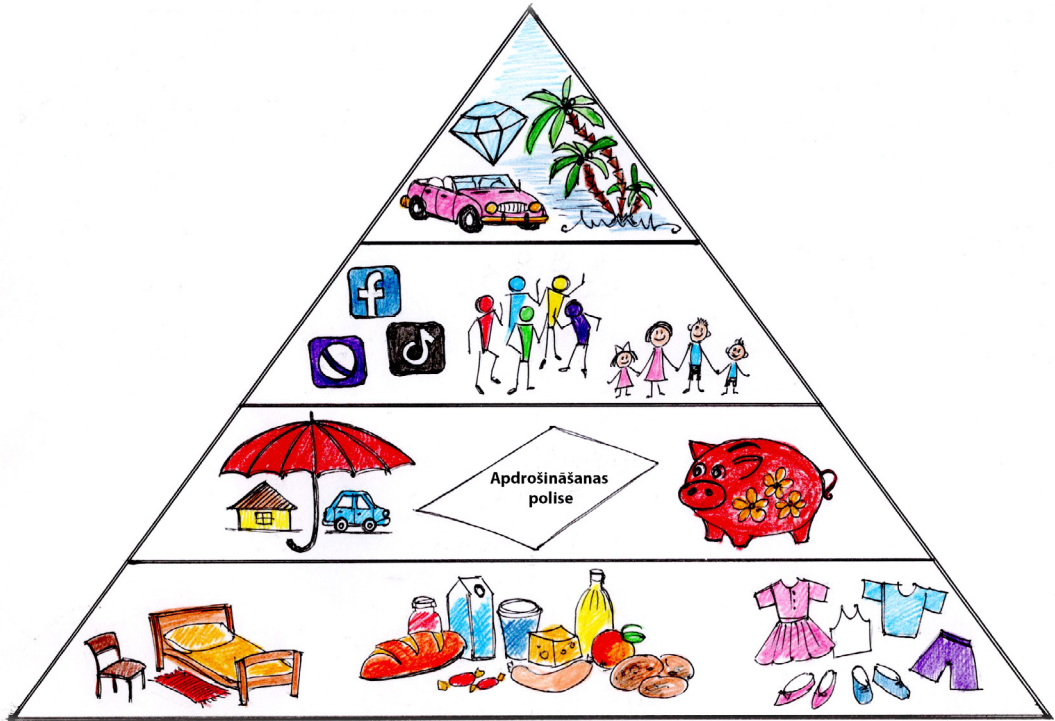
Vajadzības ir sadalītas vairākos līmeņos.
Zemākajā līmenī ir cilvēka pamatvajadzības.
Cilvēkam vajag ēdienu, ūdeni, miegu, siltumu, māju.

Nākamā svarīgākā ir vajadzība pēc drošības.
Tā mēs sevi aizsargājam no dažādiem negadījumiem nākotnē.
Piemēram, mēs apdrošinām māju pret ugunsgrēku.
Ja mājā būs ugunsgrēks,
apdrošinātājs izmaksās naudu mājas atjaunošanai.

Nākamās ir sociālās vajadzības.
Cilvēkam ir svarīga ģimene un draugi.
Cilvēkam ir svarīga iespēja tikties ar citiem cilvēkiem.

Vispirms cilvēkam jāapmierina zemāka līmeņa vajadzības.
Tikai pēc tam viņš var apmierināt augstāka līmeņa vajadzības.

Visaugstāk vajadzību piramidā ir luksusa lietas.
Kādam tā ir dārga mašīna.
Citam luksusa lieta ir eksotisks ceļojums.

Vēlmes un mērķi mainās cilvēka dzīves laikā.
Cilvēka dzīvē ir vairāki posmi.

Bērnībā lēmumus par pirkumiem pieņem vecāki.
Bērni var tikai izteikt savas vēlmes.
Vecāki izlemj,
cik bērna vēlme ir svarīga.

Jaunībā cilvēki mācās paši pieņemt lēmumus.
Viņi pirmo reizi lemj par sev svarīgiem pirkumiem.

Tad cilvēki iegūst profesiju un sāk strādāt.
Viņiem ir pastāvīgi ienākumi.
Piemēram, alga.

Šajā dzīves posmā cilvēki paši uzņemas atbildību par naudas tērēšanu.

Tad cilvēki noveco.
Viņi vairs nespēj daudz strādāt.
Ienākumi parasti samazinās.
Šajā dzīves posmā mainās arī vajadzības.
Piemēram, vairs nav jāsūta skolā bērni,
jāpērk viņiem drēbes.

Katrā dzīves posmā cilvēki domā par naudu.
Viņi domā,
kā to pelnīt un kā tērēt.

Piezīmes

2. tēma

Ienākumi

Šī tēma ir par ienākumu veidiem.

Ienākumi var būt dažādi.

Bieži tā ir darba alga.

Darba alga ir regulārs ienākums.

Regulāri ienākumi ir nauda,

ko cilvēks saņem katru mēnesi.

Valsts nosaka minimālo mēneša darba algu.

Minimālajai darba algai jābūt jebkuram cilvēkam, kurš strādā 5 dienas nedēļā 8 stundas katru dienu.

Alga var būt lielāka par minimālo darba algu.

Darbinieks saņem papildu piemaksu par darbu naktīs un svētku dienās.

Darba devējs ar darbinieku slēdz rakstisku darba līgumu.

Līgumā ieraksta darbinieka darba algas lielumu.

Darba algas lielumu ietekmē darbinieka izglītība un prasmes.

Prasmes raksturo cilvēku,
kad viņš kaut ko dara.
Tās parāda,
ko cilvēks prot darīt labi.

Darba algu saņem katrs darbinieks.

Darba līgumā ir rakstīts,
kā algu aprēķina.
Ir 2 algas aprēķina veidi:

- laika alga,
- akorda alga.

Laika alga aprēķina par nostrādāto laiku.

Piemēri

1. Darbinieka pienākums ir sakārtot preces veikala plauktos.
Par katru nostrādāto stundu darba devējs maksā 5 eiro.
Tā ir vienas darba stundas likme par šo darbu.
Algu aprēķina pēc stundas likmes un nostrādāto stundu skaita.
2. Darbinieka pienākums ir ievadīt datorprogrammā dokumentus.
Darba alga ir 900 eiro mēnesī.
900 eiro par mēneša darbu darbinieks saņem,
ja strādā visas darba dienas mēnesī.

Akorda alga aprēķina pēc padarītā darba apjoma un izcenojuma.

Piemērs

Darbinieka pienākums ir lasīt ogas.
Par katru salasīto kilogramu ogu maksā 1 eiro.
Tas ir izcenojums par šo darbu.
Darba apjoms ir salasītie kilogrami ogu.

Regulārie ienākumi var mainīties.

Piemērs

Darbinieka mēneša darba alga ir 900 eiro.
Darbinieks saslimst.
Par slimības laiku darbiniekam noformē darba nespējas lapu.
Ikdienā to sauc par slimības lapu.
Ja darbinieks slimo veselu mēnesi,
viņa ienākumi samazinās apmēram par 20 procentiem.

Kāpēc pēc slimošanas darbinieks saņem mazāku algu?

Par slimības laiku darbiniekam maksā

- darba devējs un
- Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra.

Par pirmajām 9 dienām slimības lapu apmaksā darba devējs.

Šo slimības lapu sauc par A lapu.

Darba devējs nemaksā par slimošanas pirmo dienu.

Savukārt par pārējām slimošanas dienām aprēķina mazāku naudu.

Šādu kārtību nosaka likums.

No desmitās slimības dienas slimības lapu apmaksā

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra.

To sauc par B lapu.

Apmaksu par slimības dienām sauc par slimības pabalstu.

Regulārie ienākumi ir arī dažādi pabalsti un pensijas.

Piemēram, vecuma vai invaliditātes pensija.

Ir arī citi ienākumu veidi.

- Ienākumi no saimnieciskās darbības.
Piemēram, šādus ienākumus saņem advokāti, ārsti, arhitekti.
- Ienākumi no autoratlīdzības.
Piemēram, šādus ienākumus saņem rakstnieki, mūziķi, mākslinieki.
- Ienākumi no stipendijām.
Piemēram, studenti saņem stipendiju.
- Ienākumi no pabalstiem.
Piemēram, pašvaldības pabalstu var saņemt mazturīgi cilvēki.
- Ienākumi no apdrošināšanas atlīdzībām.
Piemēram, apdrošinātājs izmaksā apdrošināšanas atlīdzību par traumu vai nelaimes gadījumu.
- Ienākumi no īpašuma izīrēšanas.
Piemēram, var izīrēt savu dzīvokli vai zemi.
Par to jāpaziņo Valsts ieņēmumu dienestam,
jo par šāda veida ienākumiem jāmaksā nodoklis.
- Ienākumi no noguldījumiem.
Piemēram, ienākumus var saņemt no sava naudas krājkonta bankā.
- Ienākumi no citām aktivitātēm.
Piemēram, var salasīt un pārdot ogas vai sēnes.
Par šāda veida ienākumiem līdz 3 tūkstošiem eiro gadā nodoklis nav jāmaksā.

Par ienākumiem virs 3 tūkstošiem eiro gadā ir jāmaksā iedzīvotāju ienākuma nodoklis.

Var būt negaidīti ienākumu veidi.

Piemēram, mantojums, dāvinājums vai laimests loterijā.

Tie nav regulāri ienākumi.

Tāpēc uz tādiem ienākumiem nedrīkst paļauties.

Piezīmes

3. tēma

Izdevumu analīze

Šī tēma ir par

- izdevumu analīzi,
- izdevumu pārskatu.

Izdevumi ir tava iztērētā nauda.

Tu pērc veikalā pārtiku, drēbes un apavus.

Tu pērc dažādas lietas mājas uzkopšanai un savam sunim vai kaķim.

Tu pērc degvielu automašīnai vai biļeti sabiedriskajam transportam.

Katru mēnesi tu maksā par telefonu, elektrību un siltumu.

Tev jāmaksā par dažādiem pakalpojumiem.

Piemēram, frizierim vai ārstam.

Izdevumi mainās kopā ar taviem paradumiem, vajadzībām un vēlmēm.

Izdevumi ir katru mēnesi.

Dažreiz tie atkārtojas.

Dažos mēnešos veidojas papildu izdevumi.

Piemēram, decembrī tu pērc Ziemassvētku dāvanas.

Daži izdevumi ir tikai 1 reizi gadā.

Piemēram, tev pieder automašīna.

Reizi gadā tavai automašīnai jāiziet tehniskā apskate.

Par lielāko daļu izdevumu tu saņem kādu dokumentu.

Piemēri

1. Par pirkumiem veikalā kasieris iedod kases čeku.
Čekā var redzēt katras preces nosaukumu un cenu.
Čekā var redzēt atlaides un kopējo samaksāto summu.
Dažos veikalos tu vari pieteikties digitālajiem čekiem.
Digitālos čekus veikals atsūta uz tavu e-pastu vai telefonu.
2. Mobilo sakaru operators katru mēnesi atsūta rēķinu.
Rēķinā var redzēt summu,
kas jāmaksā.

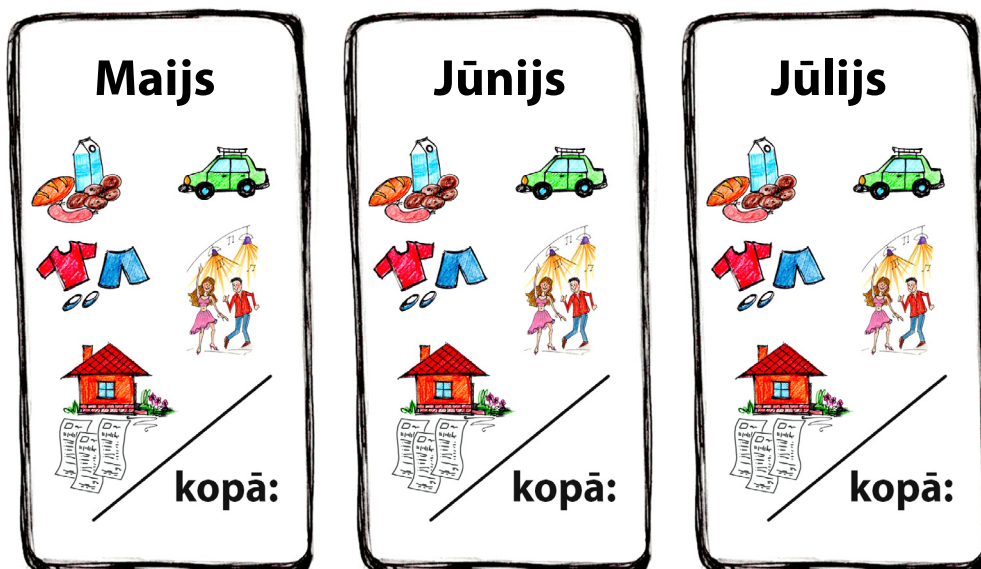
Tīrgū bieži vien jāmaksā ar skaidru naudu.

Pārdevējs nevar iedot kases čeku.

Izdevumu pārskatā jāieliek arī skaidrā naudā samaksātie izdevumi.

Tev ir jāzina savi izdevumi.
Tad tu vari mainīt savus izdevumus.
Tāpēc izdevumus vajag apkopot un analizēt.

Izdevumus apkopo un analizē par 1 mēnesi.
Labāk sākt apkopot izdevumus mēneša pirmajā datumā un
beigt mēneša pēdējā datumā.
Pēc tam izdevumus analizē.
Tev vajadzētu analizēt izdevumus
vismaz 3 mēnešus pēc kārtas.

Teve jāsakrāj izdevumu dokumenti par 1 mēnesi.
Tas ļaus tev analizēt izdevumu grupas.
Katram cilvēkam ir savas izdevumu grupas.
Piemēram, var būt izdevumu grupa pārtikai.
Tā būs pārtika ēdiena gatavošanai mājās vai ņemšanai uz darbu.

Var veidot atsevišķu izdevumu grupu "Ēšana ārpus mājas".
Piemēram, šajā grupā tu ieskaitīsi savu avižu kioskā nopirkto rīta kafiju un pusdienas kafejnīcā.

Piemēri

1. Izdevumu grupa "Mājsaimniecības lietas"

Veikals "Gauja" – veļas pulveris 4,20 eiro

Veikals "Pienenīte" – trauku mazgājamās švammītes 1 eiro un

trauku mazgājamais līdzeklis 1,80 eiro

Amatnieku tirdziņš – kartupeļu mizojamais nazis 3 eiro

2. Izdevumu grupa "Personīgā higiēna"

Frizieris – 15 eiro

Veikals "Venta" – šampūns 3 eiro

Veikals "Strautiņš" – zobu pasta 2 eiro

3. Izdevumu grupa "Telefona un interneta pakalpojumi"

Rēķins par internetu un televīziju – 19 eiro

Rēķins par mobilā telefona pieslēgumu – 7 eiro

Veikalā tu vari samaksāt

- ar skaidru naudu vai
- ar bankas karti.

Bankas kartes maksājumus tu vari redzēt bankas konta izrakstā.

Bankas konta izrakstu tu vari atrast internetbankā.

Tomēr labāk saglabāt veikala čekus.

Tikai čekā varēs redzēt nopirktās preces un cenu par katru no tām.

Bankas konta pārskatā būs redzama tikai kopējā maksājuma summa.

Piemēram, 10 eiro pirkums pārtikas veikalā.

Piemērs

Pirkuma apmaksai "Gauja" veikalā izmantota bankas karte.

Pirkumā kopumā ir 10 eiro.

5 eiro ir par pārtikas produktiem.

3 eiro par šampūnu.

2 eiro par žurnālu.

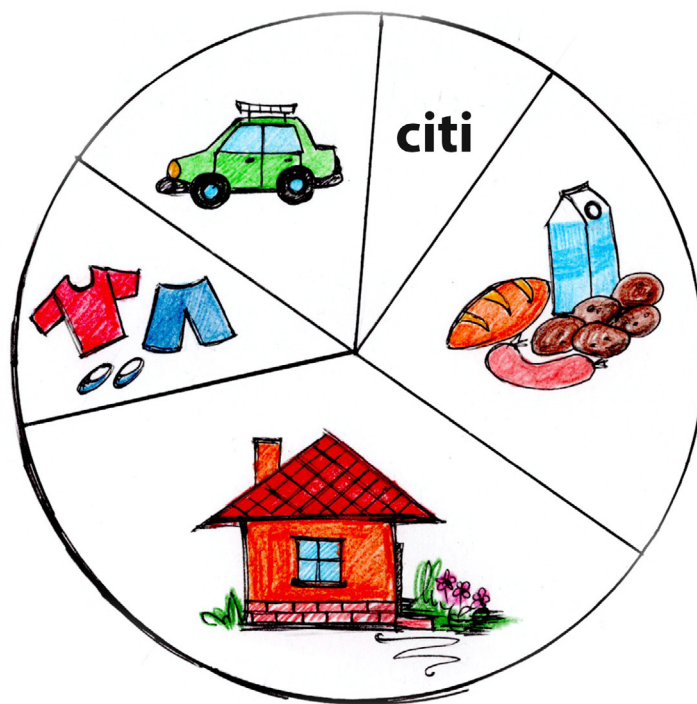
Šajā pirkuma čekā ir vairākas izdevumu grupas.

Pārtika – 5 eiro.

Personīgā higiēna – 3 eiro.

Izklaide – 2 eiro.

Visas izdevumu grupas kopā veido 1 mēneša izdevumus.

Piemērs

Mēneša laikā kopā iztērēti 800 eiro.

Dzīvokļa īre – 280 eiro.

Komunālie pakalpojumi – 200 eiro.

Telefona izdevumi – 20 eiro.

Pārtika – 160 eiro.

Sabiedriskais transports – 40 eiro.

Mājsaimniecības lietas – 16 eiro.

Personīgā higiēna – 20 eiro.

Apģērbs un apavi – 20 eiro.

Izklaide – 16 eiro.

Uzkrājums krājkontā – 20 eiro.

Citi izdevumi – 8 eiro.

Piemērs

Viena mēneša izdevumu analīzes tabula

Vispirms tu sarakstīsi tabulā savas izdevumu grupas.
Katrai izdevumu grupai tu pierakstīsi kopējo izdevumu summu mēnesī.

Pēc tam tu saskaitīsi visas izdevumu grupu summas.
Tā tu iegūsi kopējo mēneša izdevumu summu.

Tad tu varēsi aprēķināt savu izdevumu struktūru procentos.
Struktūras aprēķins procentos palīdz tev saprast,
par kurām izdevumu grupām tu maksā visvairāk.

Procentus aprēķina šādi:

- katras izdevumu grupas summu dali ar mēneša kopējo izdevumu summu,
- iegūto skaitli reizini ar 100,
- tā tu iegūsti procentus.

Visu izdevumu grupu procentu kopējai summai ir jābūt 100 %.

Izdevumu grupa	Summa eiro	Izdevumu struktūra procentos
Dzīvokļa īre	280	280 daļa ar 800 un reizina ar 100 %, iegūst 35 %
Komunālie pakalpojumi	200	25 %
Telefona un interneta izdevumi	20	2,5 %
Pārtika	160	20 %
Sabiedriskais transports	40	5 %
Mājsaimniecības lietas	16	2 %
Personīgā higiēna	20	2,5 %
Apģērbs un apavi	20	2,5 %
Izklaide	16	2 %
Uzkrājums krājkontā	20	2,5 %
Citi izdevumi	8	1 %
Izdevumi kopā	800	100 %

Tavs uzdevums

Apkopo savus izdevumus!
Izrēķini,
cik tu tērē katrā izdevumu grupā!

Piezīmes

4. tēma

Finanšu mērķi

Šī tēma ir par

- finanšu mērķu svarīgumu,
- kā noteikt mērķus.

Tu dzīvo un tērē naudu šodien.

Taču jādomā arī par nākotni.

Tavi finanšu mērķi saistās ar nākotni.

Tie ir mērķi,

ko vēlies sasniegt nākotnē.

Piemēram, tev ir mērķis mācīties svešvalodas.

Citreiz mērķi saistās ar vēlēšanos kaut ko nopirkt nākotnē.

Piemēram, tev ir mērķis nopirkt dīvānu vai automašīnu.

Mērķim jābūt sasniedzamam.

Mērķiem jābūt tev svarīgiem.

Tas palīdzēs sasniegt mērķi.

Katra mērķa sasniegšanai vajag laiku.

Tas var būt mēnesis, vairāki mēneši vai gads.

Piemērs

Tavs mērķis ir nopirkt divriteni.

Vispirms jāsaprot,

kādu divriteni tu vēlies.

Tad tev jānoskaidro,

cik maksā divritenis.

Jauns divritenis veikalā maksā aptuveni 300 eiro.

Tavs mērķis ir nopirkt šādu divriteni pēc 6 mēnešiem.

Mērķa sasniegšanai tev katru mēnesi jāsakrāj 50 eiro.

Tad 6 mēnešos būs sakrāti 300 eiro divritenim.

Daži mērķi būs svarīgi visu dzīvi.

Piemēram, var būt mērķis izveidot naudas uzkrājumu.

To sauc par **drošības spilvenu**.

Drošības spilvenu tu tērēsi neparedzētiem gadījumiem.

Neparedzēti izdevumi var būt dažādi.

- Tu zaudē darbu.
Drošības spilvens tev ļaus kādu laiku apmaksāt savus izdevumus.
- Tu slimo.
Tavi ienākumi samazinās.
Tomēr vajadzības ir tādas pašas vai pat lielākas.
Drošības spilvens tev ļaus apmaksāt papildu izmaksas.
Piemēram, pirkt zāles.

Neparedzēti izdevumi var būt rīt, pēc mēneša vai varbūt pēc 5 gadiem.

Bet ir labi sagatavoties neparedzētiem izdevumiem jau tagad.

- Tava ģimene gaida bērnīņa piedzimšanu.
Ģimenei būs papildu izdevumi.
Drošības spilvens tev ļaus nopirkt bērnīņam vajadzīgās lietas.
- Tu maini dzīvesvietu.
Mainīsies arī tava darbavieta.
Tev nebūs darba vismaz 2 nedēļas.
Ienākumi samazināsies.
Iekārtošanās jaunajā dzīvesvietā nozīmē papildu izdevumus.
Drošības spilvens tev ļaus segt šos izdevumus.

Piemērs

Mērķis ir izveidot naudas uzkrājumu,

ar ko varētu apmaksāt viena vai vairāku mēnešu izdevumus.

Tu gribi 12 mēnešos izveidot 600 eiro uzkrājumu.

Mērķa sasniegšanai tev katru mēnesi jāsakrāj 50 eiro.

Mērķa summa un laiks mērķa sasniegšanai var mainīties.
Dažreiz no kāda mērķa jāatsakās.
Piemēram, tev jāmaina dzīvesvieta.
Tie ir neparedzēti izdevumi.
Tad tu nevari katru mēnesi sakrāt 50 eiro divritenim.

Tavs uzdevums ir uzrakstīt savus finanšu mērķus.

Šeit ir paraugs,
kā to izdarīt.

1. Lūdzu, uzraksti 1 mērķi,
ko gribi sasniegt tuvākā gada laikā.
Piemēram, pēc 4 mēnešiem tu vēlies nopirkt jaunu datoru.
Mērķi tu vari rakstīt uz papīra vai datorā.
2. Padomā,
cik daudz naudas vajadzēs mērķa sasniegšanai.
Piemēram, jauns dators maksā 800 eiro.
3. No šodienas līdz mērķa sasniegšanai vajadzīgs noteikts laiks.
Cik mēnešu vajadzēs?
Izdali kopējo mērķa summu ar vajadzīgo mēnešu skaitu.
Piemēram, dators tev vajadzīgs pēc 4 mēnešiem.
Tāpēc 800 eiro izdali ar 4.

Tas nozīmē,
ka katru mēnesi tev jāsakrāj 200 eiro.
Pēc 4 mēnešiem tev būs visa datoram vajadzīgā nauda.

Iespējams, tu nevari katru mēnesi sakrāt 200 eiro.
Tad pagarini mērķa sasniegšanas laiku.
Piemēram, tu pirksi jaunu datoru pēc 10 mēnešiem.
Izdali 800 eiro ar 10.
Tu iegūsi 80 eiro.
Tas nozīmē, ka tev katru mēnesi jāsakrāj mazāka summa.
Tie būs 80 eiro mēnesī.

Izvēlies ne vairāk kā 3 mērķus pirmajam gadam.
Līdzīgi tu vari domāt par saviem mērķiem nākamajos 3 gados.

Lielus finanšu mērķus mēs varam sasniegt ilgākā laikā.
Piemēram, sakrāt iemaksu dzīvokļa pirkšanai varam 7 gados.
Tad ir svarīgi sākt krāt šim mērķim jau šodien.
Tā var vieglāk sasniegt lielus finanšu mērķus.

Mērķus tu vari apkopot tabulā.

Piemērs**Mērķu tabula**

Mērķu tabulu tu izmantosi sava budžeta sagatavošanai.

Mērķis	Mērķa sasniegšanas laiks	Mērķim nepieciešamā summa eiro
Nopirkt jaunu datoru	4 mēneši	800
Izveidot uzkrājumu automašīnas pirkumam	36 mēneši	3600

Piezīmes

5. tēma

Bilance

Šī tēma ir par bilanci.

Tavs uzdevums šajā tēmā ir sagatavot savu bilanci.

Bilance ir tabula ar skaitļiem.

Bilanci gatavo konkrētā datumā.

To var darīt mēneša pēdējā datumā.

Tavs uzdevums ir izveidot savu bilanci.

Bilancei ir 2 daļas:

- aktīvi,
- saistības.

Naudu, uzkrājumus, ieguldījumus un vērtīgas lietas finansēs sauc par aktīviem.

Vispirms tev jāatbild uz vairākiem jautājumiem.

Katru atbildi pieraksti.

1. Kāds ir tavs naudas pārpalikums?

Naudas pārpalikums ir tava lietošanā esošā nauda:

- banknotes un monētas naudas makā,
- nauda tavā bankas norēķinu kontā.

Norēķinu kontu parasti izmanto algas, stipendijas, pensijas saņemšanai.

Dažreiz cilvēkiem ir vairāki bankas norēķinu konti.

Piemēram, viens norēķinu konts algas saņemšanai un ikdienas pirkumiem.

Otrs norēķinu konts pirkumiem internetā.

Tajā naudu ieskaita pirms konkrēta pirkuma.

Naudas pārpalikums ir ļoti svarīgs budžeta veidošanai.

2. Kādi ir tavi naudas uzkrājumi?

Naudas uzkrājumi ir tava mājās esošā nauda, ko tu neplāno tērēt ikdienas vajadzībām.

Naudu var uzkrāt arī bankā.

Naudas uzkrājumus bankā sauc par noguldījumiem.

Uzkrājumi bankā var būt

- krājkontā,
- depozīta kontā.

Krājkonts ir konts bankā uzkrājuma veidošanai.

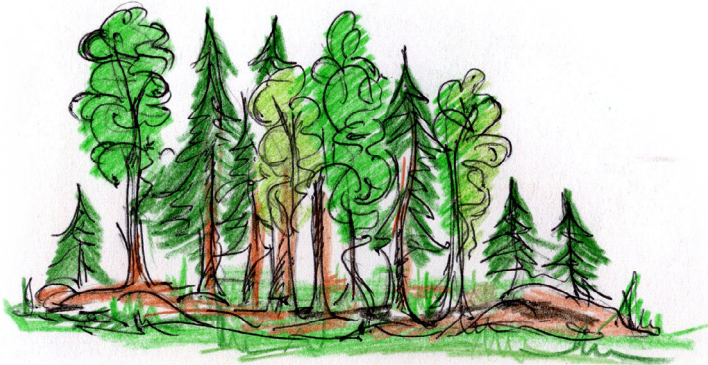
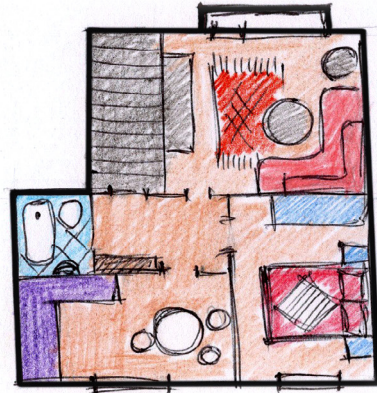
Depozīta konts ir noguldījums, lai gūtu papildu ienākumus no procentiem.

3. Vai tev pieder ieguldījumi?

Piemēram, ieguldījumi ir pensiju 3. līmenis vai dzīvības apdrošināšana ar uzkrājumu. Ieguldījumi var būt arī Latvijas Valsts krājobligācijas. Krājobligācijas var nopirkt tikai Latvijas iedzīvotājs. Tādā veidā viņš aizdod naudu valstij uz noteiktu laiku.

4. Vai tev pieder nekustamais īpašums?

Nekustamais īpašums var būt māja, dzīvoklis, zeme vai mežs.

Nekustamajam īpašumam ir pārdošanas cena.

Tava nekustamā īpašuma pārdošanas cenu tev palīdzēs saprast sludinājumi interneta portālos.

Populāri nekustamā īpašumu sludinājumu portāli ir ss.lv, city24.lv.

Piemērs

Tev pieder divstābu dzīvoklis Rīgā, Imantā, Kurzemes prospektā 132.

Dzīvoklis atrodas 2. stāvā.

Portālā ss.lv tu vari sameklēt,

kāda ir pārdošanas cena līdzīgam dzīvoklim Imantā.

Dažas savas personīgās lietas tu vari pārdot.

Tām ir jābūt maz lietotām un labi saglabātām.

Tavām personīgajām lietām ir pārdošanas cena.

Cits cilvēks varētu tās nopirkt.

Tā tu varētu iegūt naudu.

Piemēri

1. Pirms gada tu nopirki jaunu ledusskapi par 400 eiro.
Pēc gada lietotu ledusskapi tu vari pārdot par 200 eiro.
Vērtīgas personīgās lietas var pārdot
pat pēc vairāku gadu lietošanas.

2. Tev pieder automašīna.
Automašīnu tu vari pārdot un iegūt naudu.
Automašīnas pārdošanas cenu var paskatīties portālos,
kur tirgo automašīnas.

Automašīnas pārdošanas cenu nosaka

- automašīnas marka,
- kopā nobrauktie kilometri,
- aprīkojums.

Saskaiti

- naudu,
- uzkrājumus,
- ieguldījumus,
- iespējamo pārdošanas cenu savam īpašumam un vērtīgajām lietām.

No iegūtās summas atņem savas **saistības**.

Piemēram, tavas saistības ir neapmaksāts rēķins vai parāds.

Saistības ir arī vēl nemaksāts kredīts vai līzings.

Tā tu iegūsi **neto vērtību**.

Neto vērtība parāda tavu labklājību.

Labklājība ir nauda un manta,
kas tev pieder.

Piemērs**Bilances tabula mēneša pēdējā datumā**

Aktivi	Summa eiro	Saistības	Summa eiro
Skaidra nauda	75	Neapmaksāts mobilā telefona rēķins	20
Nauda norēķinu kontā	745	Atlikusī summa par pirktu telefonu uz nomaksu	300
Nauda krājkontā	300		
Ieguldījums Latvijas 12 mēnešu krājobligācijās	500		
Mobilais telefons	450		
Ledusskapis	200		
		Saistības kopā	320
		Neto vērtība	1950
Aktīvu kopējā summa	2270	Saistību un neto vērtības kopējā summa	2270

Aktīvu kopējo summu veido saistību un neto vērtības kopējā summa.

6. tēma

Budžets

Šī tēma ir par

- budžeta nozīmi,
- kā izveidot budžetu.

Budžets ir matemātiska tabula.

Tas ir naudas plānošanas rīks nākotnei.

Budžetam ir 2 daļas:

- ieņēmumi,
- izdevumi.

Budžetu plāno veselam gadam.

Tomēr jāplāno katrs mēnesis atsevišķi.

Budžeta ieņēmumu daļā tu rakstīsi nākotnes ieņēmumus.

Piemēram, algu, pabalstu, pensiju, stipendiju.

Izdevumu daļā tu rakstīsi tās izdevumu grupas,

kurās apkopoji un analizēji 2. tēmā par izdevumu analīzi.

Tev vajadzēs arī summas savu īstermiņa finanšu mērķu sasniegšanai no 4. tēmas par finanšu mērķiem.

Šīs summas tev jāieraksta budžeta izdevumu daļā.

Mērķu summas ieraksti tajos mēnešos,

kad plāno mērķi sasniegt.

Katrā budžeta mēnesī jāsaskaita visi ieņēmumi.

Katrā budžeta mēnesī jāsaskaita visi izdevumi.

No saskaitītajiem ieņēmumiem atņem saskaitītos izdevumus.

Tā veidojas mēneša naudas rezultāts.

Mēneša naudas rezultāts var būt ar plusa zīmi vai ar mīnusa zīmi.

Skaitlis ar plusa zīmi nozīmē naudas pārpalikumu.

Skaitlis ar mīnusa zīmi nozīmē naudas iztrūkumu.

Piemēram, tavi ieņēmumi būs 1000 eiro.

Izdevumi būs 900 eiro.

Tad mēneša naudas rezultāts būs skaitlis ar plusa zīmi: + 100 eiro.

Ja tavi ieņēmumi būs 1000 eiro un izdevumi 1100 eiro,
tavs mēneša naudas rezultāts būs skaitlis ar mīnusa zīmi: – 100 eiro.

Budžetā var būt arī naudas uzkrājums.

To veido

- iepriekšējā mēneša naudas pārpalikums kopā ar
- kārtējā mēneša naudas rezultātu.

Dažos mēnešos izdevumi var būt lielāki par ieņēmumiem.

Tad mēneša naudas rezultāts būs negatīvs skaitlis ar mīnusa zīmi.

Tad noder iepriekšējā mēneša naudas pārpalikums.

Naudas pārpalikumu dažreiz sauc par naudas uzkrājumu.

Piemērs

4 mēnešu budžeta tabula

	1. mēnesis	2. mēnesis	3. mēnesis	4. mēnesis
Ieņēmumu veidi				
Darba alga	800	800	800	800
Invaliditātes pensija	240	240	240	240
Ieņēmumi kopā	1040	1040	1040	1040
Izdevumu veidi				
Dzīvokļa īre	280	280	280	280
Komunālie pakalpojumi	200	200	200	200
Telefona un interneta pakalpojumi	20	20	20	20
Pārtika	160	180	180	160
Sabiedriskais transports	40	40	40	40
Mājsaimniecības lietas	16	30	20	20
Personīgā higiēna	20	30	20	20
Apģērbs un apavi	20	10	20	20
Izklaide	16	30	20	30
Uzkrājums krājkontā	20	20	20	20
Citi izdevumi	8	10	10	10
Datora iegāde				800
Izdevumi kopā	800	850	830	1620
Mēneša naudas rezultāts	240	190	210	-580
Naudas pārpalikums	1060	1250	1460	880

Naudas pārpalikums ir nauda, ko tu vari tērēt nākamajā mēnesī.

Naudas pārpalikumu pirmā mēneša beigās var izrēķināt. Saskaiti

- mēneša naudas rezultātu,
- skaidrās naudas summu bilancē,
- norēķinu konta summu bilancē.

Šos skaitļus tu vari atrast 5. tēmā par bilanci.

Nākamajā mēnesī saskaiti šos 2 skaitļus:

- iepriekšējā mēneša naudas pārpalikumu,
- mēneša naudas rezultātu.

Tā iegūsi nākamā mēneša naudas pārpalikumu.

Piemērs tabulā parāda, ka

- pirmajā, otrajā un trešajā mēnesī ieņēmumi ir lielāki par izdevumiem;
- pirmā, otrā un trešā mēneša naudas rezultāts ir pozitīvs skaitlis;
- pirmā, otrā un trešā mēneša beigās naudas pārpalikums palielinās;
- ceturtajā mēnesī tu īstenoji mērķi un nopirki datoru;
- ceturtajā mēnesī ieņēmumi ir mazāki par izdevumiem;
- ceturta mēneša rezultāts ir negatīvs skaitlis ar mīnusa zīmi, jo par iepriekšējā mēneša naudas pārpalikumu tu varēji nopirkt datoru;
- ceturta mēneša beigās naudas pārpalikums samazinās.

Secinājums

Šis budžets tev ļauj sasniegt savus mērķus.

Budžeta naudas pārpalikumam vienmēr jābūt pozitīvam skaitlim.
Negatīvs skaitlis nozīmē,
ka nav iespējams mērķi sasniegt.
Tad tev nākotnē ir jāpārskata savi mērķi un izdevumi.

Jāpārskata arī ienākumi.

Varbūt tu vari palielināt savus ienākumus?

Piemēram, par samaksu izdarīt kādu papildu darbu.

Piezīmes

7. tēma

Banku pakalpojumi

Šī tēma ir par banku pakalpojumiem.

Tev var būt

- skaidra nauda,
- bezskaidra nauda.

Skaidra nauda ir tavā makā.

Bankomāts

Bezskaidra nauda ir tavā bankas kontā.

Ar bezskaidru naudu tu maksā internetā vai veikalā ar bankas karti.

Bankas konts var būt tikai bankas klientam.

Bankas klientam jānoslēdz līgums ar banku.

Banka apkalpo klientus filiālē klātienē.

Banka sniedz arī videokonsultācijas.

Bankai ir svarīgi zināt,

kas ir tās klienti.

Tāpēc pirms konta atvēršanas banka lūgs tevi aizpildīt klienta anketu.

Atbildēt uz jautājumiem klienta anketā prasa Latvijas likumi.

Arī esošiem klientiem banka regulāri lūdz atjaunot ziņas par sevi.

Banka var atteikties sniegt savus pakalpojumus klientiem,

kuri nesniedz par sevi ziņas.

Pēc klienta anketas aizpildīšanas banka sagatavos tev līgumu.

Pirms līguma parakstīšanas tev līgums jāizlasa.

Līgumā var būt nesaprotami vārdi.

Palūdz,

lai tev tos paskaidro.

Tikai pēc līguma parakstīšanas tu kļūsi par bankas klientu.

Banka tev atvērs norēķinu kontu.

Norēķinu konta atvēršana ir pirmais solis,

lai varētu izmantot bankas pakalpojumus.

Norēķinu kontā ieskaita

- algu,
- pabalstus,
- stipendiju,
- pensiju.

Banka tev piedāvās izmantot arī internetbanku.

To izmanto darījumiem ar bezskaidru naudu.

Internetbankā tu vari

- redzēt konta atlikumu,
- redzēt kontā ieskaitīto un no konta samaksāto naudu,
- samaksāt rēķinus.

Tad tev nav katru reizi jāiet uz banku.

Pakalpojumi internetbankā ir lētāki nekā bankas filiālē.

Maksājumiem tavā bankas kontā būs noteikti ierobežojumi.

Bankā tos sauc par limitiem.

Limiti ierobežo veikto maksājumu summas.

Maksājumiem ir 2 limiti:

- dienas limits,
- mēneša limits.

Limitus var redzēt internetbankā.

Limitus tu vari mainīt savā internetbankā vai sazinoties ar bankas pārstāvi.

Piemērs

Tava konta dienas limits ir 400 eiro.

Tik daudz naudas tu vari samaksāt internetā vai izņemt bankomātā vienā dienā.

Tev ir jāapmaksā rēķins par 560 eiro.

Šādu summu tu nevari pārskaitīt vienā maksājumā.

Tad vajag palielināt dienas limitu.

To var izdarīt šādi:

- bankā palūgt bankas darbiniekam;
- piezvanīt uz banku pa telefonu;
- pats savā internetbankā.

Piemērs

Tavā kontā dienas limits maksājumiem ir 600 eiro.

Tavā kontā mēneša limits maksājumiem ir 4000 eiro.

Mēneša 25. datumā tu gribi nopirkt mašīnu par 3500 eiro.

Mēneša sākumā tu jau apmaksāji rēķinu par 560 eiro.

Ierobežojumi samaksāt par mašīnu veidojas šādu iemeslu dēļ:

- dienas limits maksājumam ir 600 eiro;
- kopējais mēneša limits maksājumam ir 4000 eiro.

Lai nopirktu mašīnu par 3500 eiro,
tev jāpalielina abi limiti.

Vienas dienas limits jāpalielina līdz 3500 eiro.

Tad tu vari samaksāt par mašīnu vienā dienā.

Mēneša limits jāpalielina vismaz līdz 4200 eiro.

Tad papildus šajā mēnesī jau samaksājumiem 560 eiro
tu vari samaksāt 3500 eiro par mašīnu.

Limitus tu vari palielināt tikai uz dažām dienām,
kad plāno kādu lielāku maksājumu.

Pēc maksājumiem ieteicams atgriezties pie iepriekšējiem limitiem.
Tas palīdzēs ikdienā tērēt naudu apdomīgi.

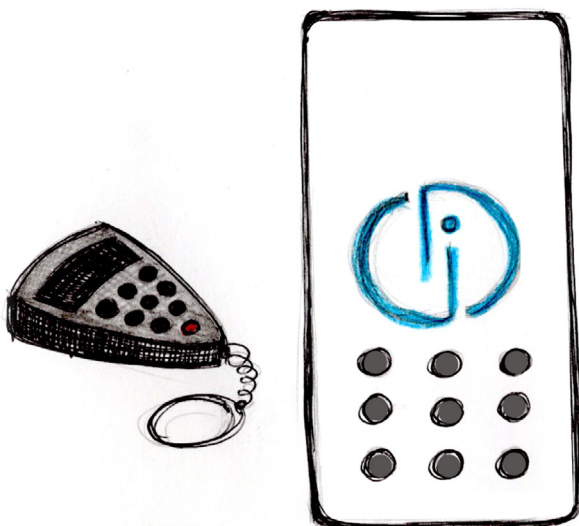
Banka var piedāvāt pati apmaksāt rēķinus no tava konta.
To sauc par automātisko rēķinu apmaksu.

Tad tev tikai jā rūpējas,
lai kontā būtu pietiekami naudas automātisko rēķinu apmaksai.

Banka grib būt droša,
ka tieši tu internetā rīkojies ar savu naudu.
Tāpēc internetbankā tev būs jāizmanto **autorizācijas rīks**.

Ir dažādi autorizācijas rīki:

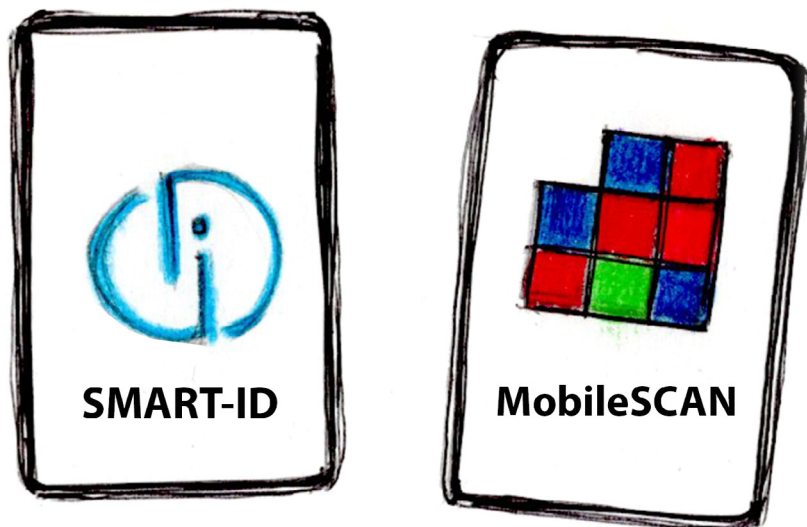
- kodu karte,
- kodu kalkulators,
- Smart ID.

Tu vari lietot bankas aplikāciju arī savā mobilajā telefonā.
Arī mobilajā telefonā tev būs jāizmanto autorizācijas rīks.

Mobilajā telefonā autorizācijas rīki var būt

- Smart ID,
- MobileSCAN.

Bankas sagatavotos līgumus tu vari parakstīt attālināti.

To var izdarīt,

ja tev ir e-paraksts.

E-parakstu tu vari lietot

- ar eID karti
- vai mobilā telefona aplikāciju "eParaksts mobile".

Bankas mobilo aplikāciju aizsargā ar PIN kodu vai biometriju.

Biometrija ir pirksta nospiedums.

Pirksta nospiedums ir visdrošākais veids,

kā aizsargāt savu mobilo telefonu.

Banka tev piedāvās izmantot arī maksājumu karti.

Maksājumu karte ir saistīta ar savu norēķinu kontu bankā.

Ar maksājumu karti tu vari

- maksāt par saviem ikdienas pirkumiem veikalā;
- iepirkties internetā;
- izņemt vai iemaksāt savā kontā skaidru naudu bankomātā;
- izņemt skaidru naudu veikalā, ja tuvumā nav bankomāta.

Par maksājumiem ar karti tu vari saņemt īsziņas mobilajā telefonā.
Īsziņā banka norāda

- summu,
- no kā naudu saņēmi vai
- kam naudu samaksāji.

Katrai maksājumu kartei ir PIN kods.

Tie ir 4 cipari noteiktā secībā.

Šie cipari tev jāatceras.

Savas kartes PIN kodu var nomainīt,

- ja tu gribi citu PIN kodu;
- ja tu aizmirsi savas kartes PIN kodu.

PIN kodu var nomainīt

- bankomātā,
- internetbankā,
- bankas mobilajā lietotnē.

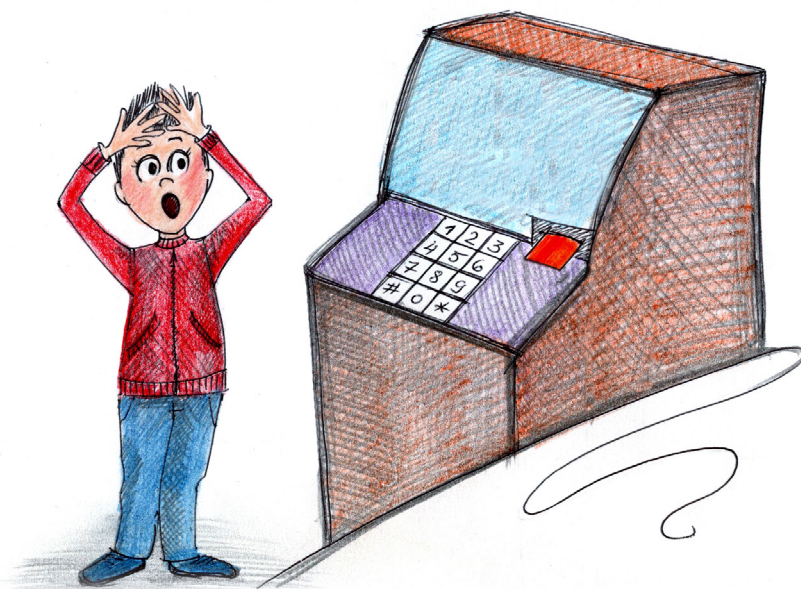
PIN kods dod maksājumu kartei papildu drošību.

PIN kods jāievada precīzi.

Nepareiza PIN koda ievadišana var nobloķēt maksājumu.

Piemēram, tu veikalā pie kases 3 reizes ievadi nepareizu PIN kodu.

Tad karte vairs nedarbojas.

Atbloķēt karti tu vari

- bankomātā,
- internetbankā,
- bankas mobilajā lietotnē.

Banka var nobloķēt maksājumu karti arī bankomātā.

Piemēram, tu 3 reizes bankomātā ievadi nepareizu PIN kodu.

Tad izņemt maksājumu karti no bankomāta tu vairs nevarēsi.

Tev būs jāpasūta jauna karte bankā.

Jaunu karti tu vari pasūtīt šādi:

- zvanot bankai,
- aizejot uz banku,
- internetbankā,
- bankas mobilajā lietotnē.

Tavai maksājumu kartei var būt bezkontakta maksājumu iespēja.

Tādu maksājumu karti pietiek nopīkstināt veikalā pie kases.

Tomēr dažreiz drošības dēļ tevi palūgs ievadīt maksājumu kartes PIN kodu.

Maksājumu karti bez PIN koda var lietot par noteiktu summu.

Šī summa tev pašam jāapstiprina internetbankā vai mobilajā lietotnē.

Piemēram, banka piedāvā noteikt bezkontakta maksājumiem summu no 10 līdz 50 eiro.

Tu vari atteikties no bezkontakta maksājumiem.

Tu vari to izdarīt internetbankā un bankas mobilajā aplikācijā.

Tad maksājumu karti lieto ar PIN kodu.

Maksājumu karšu veidi

Banka saviem klientiem piedāvā 2 veidu maksājumu kartes:

- debetkarti,
- kredītkarti.

Ar debetkarti tu vari izmantot tikai naudu no sava norēķinu konta.

Ar kredītkarti tu vari

- izmantot savu naudu;
- aizņemties papildu naudu no bankas.

Par bankas aizdoto naudu tev būs jāmaksā papildu maksa.

Papildu maksu banka aprēķina katru mēnesi.

Par bankas pakalpojumiem jāmaksā komisijas maksa.
Piemēram, par kartes saņemšanu un kartes lietošanu.

Par kartes saņemšanu būs vienreizēja komisijas maksa.
Par kartes lietošanu komisija var būt jāmaksā katru mēnesi vai 1 reizi gadā.

Dažādu Latvijas banku komisijas maksas var atrast
Patērētāju tiesību aizsardzības centra mājaslapā
<https://konti.ptac.gov.lv/>.

Kredītkarti lietot ir dārgāk nekā lietot debetkarti.
Kredītkarte ļauj aizņemties no bankas papildu naudu.
Tāpēc maksa par kartes izmantošanu ir augstāka.
Ja tev vajadzēs aizņemties no bankas papildu naudu,
tev būs jāmaksā procenti.
Pirms kredītkartes piešķiršanas banka pārbaudīs tavu kredītvēsturi.
Kredītvēsture parāda,
kā esi pildījis iepriekšējās un esošās saistības.

Būs redzami

- tavi iepriekšējie kredīti,
- tavi galvojumi,
- tavi neapmaksātie sodi,
- tavi kavētie pakalpojumu rēķini.

Kredītvēsturi skatās visi naudas aizdevēji.

Savu kredītvēsturi bez maksas tu vari apskatīt portālā
<https://www.manakreditvesture.lv/>.
Portālā jāpieslēdzas ar internetbankas datiem.

Banka dažreiz piedāvā karšu lietotājiem bonusus.
Bonuss ir papildu labums par to,
ka izmanto konkrētās bankas maksājumu karti.

Piemērs

Par katru pirkumu ar konkrētu karti ir bonuss.
1 eiro ir 1 punkts.
Punkti krājas.
Pēc tam par sakrātajiem punktiem var kaut ko nopirkt.
Informāciju par bonusiem tu vari noskaidrot,
pirms izvēlies karti.

Bankas kontu veidi

Bankā var atvērt dažāda veida kontus.

Norēķinu kontā ieskaita algas, stipendijas, pabalstus un pensijas.

Dažreiz cilvēkiem ir vairāki norēķinu konti.

Noguldījumiem izmanto **krājkontu** un **depozīta kontu**.

Krājkontā tu vari

- krāt naudu kādam mērķim;
- saņemt papildu ienākumus no noguldījuma procentiem.

Krājkontu var papildināt.

Depozīta kontā nogulda naudu uz noteiktu laiku.

Piemēram, uz 1 gadu.

Pēc noteiktā laika tu vari

- saņemt depozīta kontā noguldīto naudu;
- saņemt papildu ienākumus no procentiem.

Depozīta kontu nevar papildināt.

Piemērs

Norēķinu kontā tev ir 700 eiro.

Tu vēlies saņemt papildu ienākumu par naudas glabāšanu bankā.

1. Tu zini,

ka 1 gadu tu vari iztikt bez 300 eiro.

Tad tu vari šos 300 eiro uz 1 gadu nolikt depozīta kontā.

2. Tu neesi drošs,

cik ilgi varēsi iztikt bez 300 eiro.

Tad tu vari atvērt krājkontu.

Vajadzības gadījumā tu varēsi daļu naudas vai visu summu pārskaitīt atpakaļ uz norēķinu kontu un tērēt.

Tikai tad naudas pārskaitījumam no krājkonta būs vajadzīgas vairākas dienas.

Dienu skaits katrā bankā ir atšķirīgs.

Tev tas jāpaskatās bankas mājaslapā vai krājkonta līguma noteikumos.

Ieguldījumiem var izmantot arī **vērtspapīru un ieguldījumu kontu**.

Tu vari katru mēnesi veikt regulāru maksājumu.

Piemēram, iemaksu pensiju 3. līmenī.

Tas ir ieguldījums.

Internetbankā var redzēt sava pensiju 3. līmeņa konta pārskatu.

Vairāk par ieguldījumiem tu varēsi uzzināt 11. tēmā.

Banku kredīti

Uzticamiem klientiem banka var aizdot naudu lielākam pirkumam. Ir dažādi banku kredītu veidi:

- patēriņa kredīts,
- līzings,
- hipotekārais kredīts.

Patēriņa kredītu tu vari saņemt lielākām ikdienas vajadzībām.

Piemēram, tev vajag lielāku summu kursiem vai dzīvokļa remontam.

Patēriņa kredītu termiņi un summas ir mazāki nekā hipotekārajam kredītam. Banka pirms patēriņa kredīta piešķiršanas izvērtēs tavu kredītvēsturi.

Piemērs

Tu vēlies nopirkt mašīnu par 10 000 eiro.

Tavs naudas uzkrājums ir tikai 6000 eiro.

Tu vari

- izmantot savu uzkrājumu;
- papildus tam bankā paņemt patēriņa kredītā trūkstošos 4000 eiro.

Internetbankā izpēti patēriņa kredīta saņemšanas noteikumus.

Tu vari lūgt arī bankas darbinieka konsultāciju.

Patēriņa kredīta summu tu saņemsi savā kontā.

Pēc tam tu no sava konta apmaksāsi mašīnas iegādi.

Mašīnu var nopirkt arī līzīgā.

Līzīga līgums atšķiras no patēriņa kredīta līguma.

Mašīnu nopirks līzīga kompānija un nodos tev lietošanā.

Līzīga līgumā būs ierakstīti tavi maksājumi katram mēnesim.

Katru mēnesi tu maksāsi līzīga kompānijai.

Hipotekārais kredīts ir bankas aizdevums nekustamā īpašuma pirkšanai.

Piemēram, dzīvokļa vai mājas pirkšanai.

Hipotekārais kredīts ir uz ilgu laiku.

Tev jābūt ikmēneša ienākumiem un vispirms jāsakrāj pirmajai iemaksai. Tikai tad tu vari dabūt hipotekāro kredītu.

Banka aizdos tikai daļu no pirkuma summas.

Banka izvērtēs tavas iespējas atdot naudu.

Tāpēc tā noskaidros

- vai tu aizņemsies naudu viens vai kopā ar dzīvesbiedru;
- tavus vai ģimenes kopējos ienākumus;
- tavus vai ģimenes kopējos izdevumus.

Piemērs

Dzīvokli var nopirkt par 40 000 eiro.

Tavi ikmēneša ienākumi pēc nodokļu nomaksas ir 1500 eiro.

Pirmā iemaksa ir 15 % no pirkuma summas.

Tie ir 6000 eiro.

Šī nauda tev ir jāsakrāj.

Banka tev aizdos 34 000 eiro.

Tu gribētu aizņemties uz 10 gadiem.

Tev būs bankai jāatmaksā aizdevuma pamatsumma un procenti.

Ja gada procentu likme ir 6 %,

tad mēneša maksājums būs aptuveni 375 eiro.

Šī summa ietver

- pamatsummas atmaksu,
- procentu maksājumu.

Garākā kredīta atmaksas laikā mēneša maksājumu summas būtu mazākas.

Taču garākā kredīta atmaksas laikā tev būs vairāk jāsamaksā procentos.

Piemērs

Banka tev aizdos 34 000 eiro.

Tu gribētu aizņemties naudu uz 20 gadiem.

Ja gada procentu likme ir 6 %,

tad mēneša maksājums būs aptuveni 240 eiro.

Hipotekārajam kredītam būs papildu izdevumi.

Piemēram:

- komisijas maksa par kredīta noformēšanu un izsniegšanu;
- darījuma konta atvēršanas maksa.

Darījuma konts būs vajadzīgs tikai pirkuma veikšanai:

- nekustamā īpašuma novērtēšana;
- notāra pakalpojumi;
- valsts nodeva par īpašuma tiesību nostiprināšanu un ķīlu;
- zemesgrāmatas kancelejas nodevas par īpašuma tiesību un hipotēkas reģistrāciju.

Valsts dažreiz atbalsta mājokļa iegādi.

Piemēram, "Altum" programmas.

Ir vairākas programmas:

- programma ģimenēm ar bērniem,
- programma jaunažiem speciālistiem,
- programma "Balsts",
- programma Nacionālo bruņoto spēku karavīriem.

Varbūt tev ir iespēja izmantot kādu no šīm programmām.

Banku mājaslapās var atrast kredīta kalkulatorus.

Tu vari ievadīt kredīta kalkulatorā prasīto informāciju.

Tad tu uzzināsi,

kādu summu vari aizņemties.

Kalkulatorā tu vari mainīt atmaksas termiņus.

Tad tu redzēsi,

kā dažādiem atmaksas termiņiem mainās mēneša maksājums.

Kalkulatora aprēķini nav precīzi.

Tie ir aptuveni.

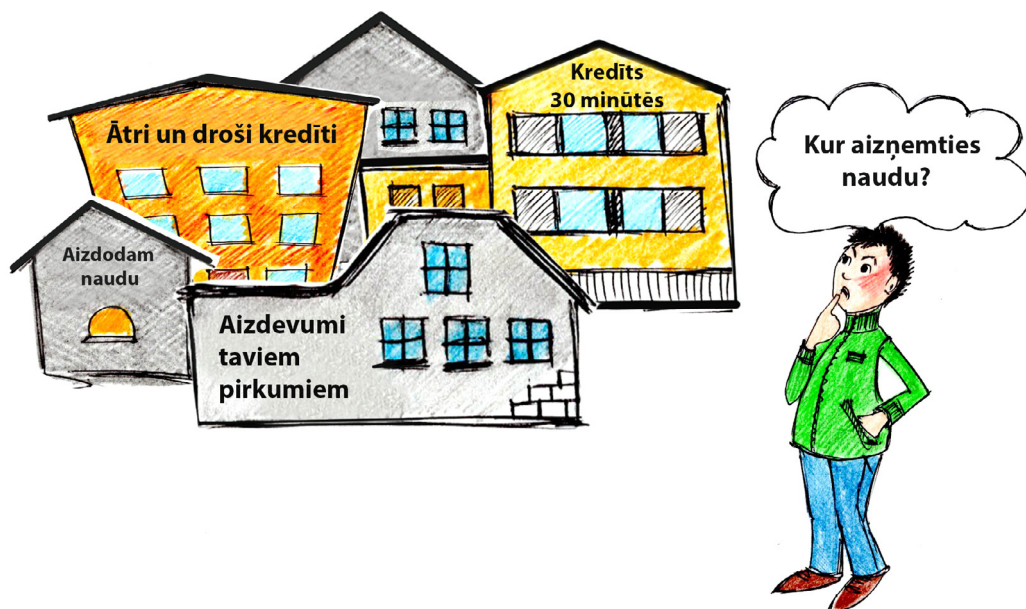
Precīzas summas iegūsi tikai konsultācijā ar bankas darbinieku.

8. tēma

Citas aizņemšanās iespējas

Šī tēma ir par nebanku aizdevējiem.

Bankas nav vienīgās,
kas piedāvā dažādus kredītus un kredītkartes.
Naudu aizdod arī citi uzņēmumi.

Šie uzņēmumi ir saņēmuši atļauju sniegt kredītēšanas pakalpojumus.
Tādus uzņēmumus sauc par **nebanku aizdevējiem**.
Patērētāju tiesību aizsardzības centrs publicē nebanku aizdevēju sarakstu.
Sarakstā redzams,
vai uzņēmuma atļauja ir derīga.
Šīs atļaujas sauc par licencēm.

Nebanku aizdevēji var piedāvāt noformēt aizdevumu ātrāk nekā bankas.
Pieteikšanās šāda veida aizdevumam ir vienkārša.
Līgumu abas puses paraksta attālināti.
Tomēr arī nebanku aizdevējam jāvērtē
cilvēka spēja atmaksāt kredītu.

Piemēram, nebanku aizdevējs piedāvā kredītlīniju.

Kredītlīnija ir atšķirīgs aizdevuma veids.

Kredītlīnijai ir norādīta maksimālā aizdevuma summa un periods.

Tev nav jāizmanto visa maksimālā summa.

Tu vari aizņemties pa daļām.

Vari to darīt,

kad tev to tiešām vajag.

Procentus maksāsi tikai par izmantoto summu.

Nebanku aizdevējam tāpat kā bankai ikmēneša maksājumā jāietver

- maksājums pamatsummas dzēšanai,
- maksājums procentu nomaksai.

Nebanku aizdevējs tev var piedāvāt nelielu ikmēneša atmaksas summu.

Tev vienmēr jāpārbauda,

vai tavā maksājumā ir ietverta pamatsumma un arī procenti.

Varbūt tu katru mēnesi maksā tikai procentu maksājumus.

Tad aizdevuma pamata summa nedzēsīsies.

Pirms aizņemšanās noteikti jāsalīdzina dažādu aizdevēju piedāvātie kredīti.

Tev ir svarīgi saprast,

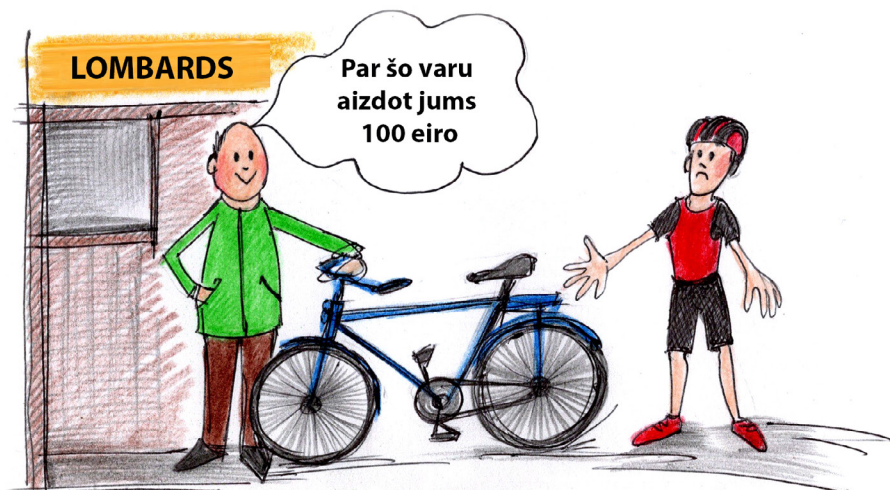
- cik daudz būs jāmaksā par kredīta noformēšanu;
- kāda būs kopējā gada procentu likme.

14 dienu laikā no līguma noslēgšanas tu vari atteikties no jau noslēgtā līguma.

Būs jāsamaksā procenti par dienām,

kamēr tu vēl neatdevi aizdoto naudu.

Lombards aizdod naudu pret kādu vērtīgu mantu.

Vērtīgā manta ir ķīla.
Ja tu neatdod naudu lombardam,
tavu ķīlu pārdod.

Nebanku kredītu kopējās izmaksas bieži ir augstākas nekā banku kredītiem.

Iespēju vienkārši noformēt nebanku kredītu var negodīgi izmantot citi cilvēki.
Viņi var izmantot tavus personas datus un mobilo telefonu.
Tāpēc savus personas datus glabā droši un nevienam tos nesaki.

Mobilais telefons ļauj tev apstiprināt,
ka saņemt kādu pakalpojumu patiešām gribi tu.
Sargā no citiem savus datus!
Piemēram, mobilā telefona paroli.
Tas pasargās no tavu datu izmantošanas.

Piemērs no dzīves par otra cilvēka datu izmantošanu

Cilvēks ar intelektuālās attīstības traucējumiem sāka dzīvot patstāvīgi jaunā ģimenē.
Jaunā ģimene aicināja cilvēku paņemt 1000 eiro kredītu pie nebanku aizdevēja.
Cilvēks negribēja ņemt kredītu.
Savas invaliditātes dēļ viņš arī neprata pieteikties kredītam.

Taču ģimene no šī cilvēka telefona kredītam tomēr pieteicās.
Uz telefonu pienāca īsziņa par kredīta pieteikuma noraidījumu.
Taču īsziņā bija cita nebanku aizdevēja saite kredīta pieteikšanai.
Ģimene izmantoja šo saiti un saņēma kredītu.
Par šo gadījumu ierosināja krimināllietu,
jo ģimene izmantoja cilvēka datus kredīta ņemšanai bez viņa paša piekrišanas.

Iespēja ātri un vienkārši paņemt kredītu daudziem šķiet kārdinoša.
Cilvēks var paņemt vairākus kredītus pie dažādiem nebanku aizdevējiem.
Taču viņš nav izvērtējis savas iespējas atmaksāt kredītu un
kavē pirmā kredīta atmaksu.
Viņam šķiet,
ka glābiņš ir nākamais kredīts pie cita aizdevēja.

Ar jauno aizdevumu viņš var samaksāt iepriekšējo parādu.
Tad cilvēkam pietrūkst naudas ikdienas vajadzībām.
Viņš piesakās pēc naudas pie cita aizdevēja.
Parādi krājas.

Aizdevēji var pārdot tavus nesamaksātos parādus.
Tos nopērk parādu piedziņas kompānijas.
Tad šīs kompānijas pieprasa atmaksāt parādu.
Par to ir jāmaksā papildus.

Šādā veidā var nokļūt parādos,
ko vairs nevarēsi atdot.

Piezīmes

9. tēma

Nauda un drošība

Šī tēma ir par

- krāpšanas veidiem;
- vilinošiem piedāvājumiem, kas patiesībā ir noziegums.

Tavi darījumi ar naudu internetā var pievilināt krāpniekus.

Krāpnieki grib nozagt tavus datus, paroles un maksājumu kartes datus.

Krāpnieki izmanto dažādas metodes.

Tev jāuzmanās no dažādiem piedāvājumiem.

Tikai tā tu nosargāsi savu naudu.

Investīciju krāpšana ir piedāvājums tev izdevīgi ieguldīt naudu.

Krāpnieki stāsta,

ka viņi ir bankas darbinieki.

Viņi tev piedāvā nopirkt akcijas, obligācijas vai kriptovalūtu.

Kriptovalūta ir virtuāla nauda.

Visvairāk zināmā kriptovalūta ir bitkoini.

Krāpnieki var tev stāstīt,

ka pirkums ir drošs ieguldījums.

Krāpnieki var mānīt tevi ar izdomātiem piemēriem par izdevīgiem ieguldījumiem.

Viņi var pierunāt tev lejuplādēt datorā programmu izdevīgiem pirkumiem.

Krāpnieku mērķis ir pārliecināt tevi pārskaitīt naudu uz krāpnieku kontu.

Krāpnieki cenšas nozagt tavus internetbankas vai maksājumu kartes datus.

Krāpšanai viņi lieto e-pastu, īsziņas, telefona zvanus.

Krāpnieki lieto viltotas internetbankas un interneta veikalu mājaslapas.

Viltotās mājaslapas ir grūti atšķirt no īstajām.

Norādes uz viltotajām mājaslapām krāpnieki nosūta pa e-pastu.

Krāpnieki izveido viltotas e-pasta vēstules.

Viltotas e-pasta vēstules izskatās pēc kādas iestādes sūtītas e-pasta vēstules.

Piemēram, pēc bankas sūtītas e-pasta vēstules.

Ja tu notici un atver šādā e-pasta vēstulē atsūtītu interneta saiti,

krāpnieki var nozagt tavus datus un naudu.

Kredītu krāpšana balstās uz cilvēku vēlmi aizņemties naudu ar zemākiem procentiem.

Krāpnieki pieprasa maksājumu.

Piemēram, par līguma noformēšanu.

Viltotie maksājumu pamatojumi izskatās kā īsti.

Tu notici un samaksā.

Tā krāpnieki iegūst tavu naudu.

Krāpnieki var piedāvāt kaut ko nopirkt.

Savus piedāvājumus viņi reklamē sociālajos tīklos.

Par pirkumu viņi prasa priekšapmaksu.

Tu notici un samaksā priekšapmaksu par savu pirkumu.

Taču savu pirkumu no krāpniekiem tu nedabū.

Krāpnieki var darboties arī pirkšanas un pārdošanas interneta portālos.

Krāpnieki uzdodas par pircējiem.

Viņi izvēlas preci un lūdz to piegādāt.

Par piegādi jāmaksā tev kā pārdevējam.

Krāpnieki iesaka izmantot viltotas kurjerpasta mājaslapas.

Viltotā kurjerpasta mājaslapa domāta naudas izmānīšanai.

Piemēram, tu meklē iespēju noīrēt sev dzīvokli.

Portālā starp īstajiem sludinājumiem var būt arī krāpnieku sludinājumi.

Krāpnieki uzdodas par īpašniekiem un izveido pievilcīgu piedāvājumu.

Tevi interesē viņu piedāvājums.

Krāpnieki tevi steidzina samaksāt naudu par rezervāciju.

Tu pārskaiti krāpniekam naudu par rezervāciju.

Uzreiz pēc naudas pārskaitīšanas sludinājums pazūd no portāla.

Krāpnieks vairs neatbild uz taviem telefona zvaniem.

Romantiskā krāpšana balstās uz divu cilvēku komunikāciju.

Krāpnieki meklē upurus

- iepazīšanās portālos,
- sociālajos medijos,
- sūtot e-pasta vēstules.

Krāpnieki izmanto citu cilvēku vārdus.

Krāpnieks vispirms iegūst tavu uzticību.

Pēc tam viņš tev lūdz pārskaitīt naudu.

Piemēram, lūdz tevi atbalstīt grūtībās nonākušu cilvēku.

Viņi izveido viltus profilus internetā ar viltus fotogrāfijām.

Tā krāpnieki pārliecina cilvēkus pārskaitīt naudu.

Taču tas ir tikai veids naudas izmānīšanai.

Krāpnieki nosūta e-pasta vēstules par loteriju vai mantojumu.
Vēstulē viņi aicina tevi pieņemt laimestu vai mantojumu.
Naudas pārskaitīšanai viņi prasa tavas maksājumu kartes datus.

Krāpnieks var atsūtīt e-pasta vēstuli ar ļoti vilinošu darba piedāvājumu.
Krāpnieki var arī tev piezvanīt un piedāvāt darbu.
Tev tikai jāizdara dažas lietas.
Piemēram, jāsamaksā par konta atvēršanu.
Taču tā krāpnieks tikai izmāna naudu.

Krāpnieki visu laiku izdomā jaunus krāpšanas veidus.
Piemēram, tu vēlies saņemt iedzīvotāju ienākuma nodokļa atmaksu uz savu kontu.
Tāpēc tu iesniedz savu gada ienākumu deklarāciju Valsts ieņēmumu dienestā.
Valsts ieņēmumu dienesta vārdā krāpnieki nosūta tev ziņu e-pastā.
E-pasta vēstulē krāpnieki atsūta saiti
uz viltotu Valsts ieņēmumu dienesta interneta lapu.
Viltus lapas krāpnieki veido,
lai izkrāptu tavus datus.

Tev ir mašina.

Braucot tev dažreiz gadās pārkāpt satiksmes noteikumus.

Krāpnieki nosūta tev viltus policijas protokolu par ātruma pārsniegšanu.

E-pastā atsūtīto protokolu grūti atšķirt no īstā policijas protokola.

Tomēr ir atšķirības:

- īstajā protokolā policija uzraksta bankas kontu soda apmaksai;
- krāpnieki savā e-pasta vēstulē pievieno saiti uz interneta lapu, nevis konta numuru.

Viņi pierunā tevi uzklikšķināt uz saites,

lai tu samaksātu sodu viltus lapā.

Dažreiz krāpnieki var mēģināt iesaistīt tevi savos noziegumos.

Piemēram, **naudas atmazgāšanā**.

Krāpnieki iegūst naudu negodīgā ceļā.

Piemēram, tirgojot narkotikas.

Šādi nopelnītu naudu krāpnieki nevar izmantot godīgiem darījumiem.

Tad viņus pieķertu un sodītu.

Tāpēc krāpnieki meklē iespēju naudu atmazgāt.

Naudas atmazgāšana ir noziegums.

Piemēram, krāpnieki tev var piedāvāt ātri nopelnīt.

Tev tikai jāpiekrīt dažiem darījumiem.

Piemēram, svešs cilvēks ieskaita naudu tavā bankas kontā.

Pēc tam tu šo naudu izņem bankomātā ar savu karti.

Izņemto naudu tu atdod svešiniekam.

Tā ir naudas atmazgāšana.

Šajā brīdī tu kļūsti par nozieguma līdzdalībnieku.

Cilvēku šādā darījumā sauc par naudas mūli.

Krāpnieki var mēģināt tevi iesaistīt uzņēmuma reģistrācijā.

Viņi piedāvā tev naudu.

Tev tikai jāreģistrē uzņēmums uz sava vārda.

Tu kļūsti par uzņēmuma īpašnieku un amatpersonu.

Tu esi atbildīgs par visu šajā uzņēmumā.

Taču patiesībā uzņēmuma vārdā darbojas krāpnieki.

Viņi veic darījumus ar lielu naudu.

Krāpnieki nemaksā nodokļus par šī uzņēmuma darbu.

Tā krāpnieki pārkāpj likumu.

Beigās sodu saņem uzņēmuma īpašnieks.

Cilvēkus šādā darījumā sauc par lupatu lēllēm vai salmu vīriem.

Piezīmes

10. tēma

Mani riski

Šī tēma ir par

- dažādiem riskiem;
- iespēju samazināt riskus.

Jebkura darbība saistās ar risku.

Tu nevari visu iepriekš zināt.

Tā ir nenoteiktība.

Katram riskam ir cēlonis un sekas.

Cēlonis ir iemesls,

kāpēc risks rodas.

Sekas ir rezultāts.

Riska dēļ tavi ienākumi vai izdevumi var mainīties.

Var samazināties tavi ienākumi.

Var palielināties tavi izdevumi.

Valsts palīdz dažu tavu individuālo risku gadījumos.

Individuālie riski ir

- slimība,
- vecums,
- bezdarbs,
- grūtniecība,
- invaliditāte.

Valsts palīdzība ir pabalsti un pensija,

ko izmaksā Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra.

Piemēram, valsts maksā bezdarbnieka pabalstu,

ja tu paliec bez darba.

Sievietes saņem valsts palīdzību pirms un pēc dzemdībām.

To sauc par maternitātes pabalstu.

Risks ir saistīts ar tavu darbību.

Tavas darbības rezultātu ietekmē nenoteiktība.

Risku var radīt dažādi notikumi.

Piemērs

Tu aizmirsti aizslēgt mājas vai dzīvokļa durvis.
Tu stūrē automašīnu un raksti ziņu mobilajā telefonā.
Tu smēķē.
Tu aizbrauc uz ārzemēm slēpot.
Tu nopērc virtuālo valūtu.

Risku var radīt arī tava bezdarbība.

Piemērs

Tu mācies autovadītāju kursus.
Kursu noslēgumā tev jānokārto teorijas eksāmens.
Teorijas eksāmenam tev jāgatavojas.
Tev jāieplāno laiks mācībām.
Bet tu esi aizņemts ar citām lietām.
Tu eksāmenu nenokārto.
Par atkārtotu eksāmenu tev būs papildus jāmaksā.
Tas rada tev papildu izdevumus.

Riska oļonis ir negatavošanās teorijas eksāmenam.
Riska notikums ir eksāmens.
Riska sekas ir maksājums par atkārtotu eksāmenu.

Piemērs

Brauciena laikā mašīnā ir jāpiesprādzējas ar drošības jostu.

Drošības josta tevi pasargā.

Tu brauci ar mašīnu un iekļuvi avārijā.

Tu nebiji piesprādzējies un sasiti galvu.

Riska cēlonis ir jostas nelietošana.

Riska notikums ir avārija.

Riska sekas ir trauma.

Risks var rasties no tevis neatkarīgu iemeslu dēļ.

Piemērs

Tu dzīvo mājā.

Gar māju tek upe.

Upē pavasarī var būt plūdi.

Plūdus var applūst pagrabs vai mājas pirmais stāvs.

Tāču plūdi nav katru gadu.

Dažreiz stiprs negaiss un viesuļvētra gāž kokus.

Tava mašīna ir novietota stāvvietā.

Pie stāvvietas aug lieli koki.

Vētras nolauzts zars var uzkrīst uz automašīnas un to sabojāt.

Pandēmijas laikā slimo ļoti daudz cilvēku.

Tev ir grūti izvairīties no sabiedriskām vietām.

Tātad tev ir liela iespēja saslimt.

Arī darījumi ar naudu var radīt riskus.

Piemēram, tu vēlies aizņemties no bankas naudu lielam pirkumam.

Ja tu nevarēsi laikus atmaksāt naudu,

banka aprēķinās soda naudu.

Tas radīs tev papildu izdevumus.

Risks var veidoties,

ja tu esi galvotājs kādam citam cilvēkam.

Galvotājs ir cilvēks,

kas apņemas maksāt kāda cita cilvēka vietā viņa saistības.

Piemērs

Tavs brālis savai ģimenei vēlas nopirkt dzīvokli.

Dzīvokļa iegādei brālis ņems kredītu bankā.

Banka kredītu piešķir ar nosacījumu,

ka būs galvotājs.

Tu piekrīti parakstīt līgumu kā galvotājs.
Brālis maksā kredītu.
Bet tev nākotnē banka var prasīt maksāt par kredītu,
ja brālis nevarēs vai negribēs maksāt bankai.
Dzīvokli lietos brāļa ģimene.
Tu brāļa vietā maksāsi kredītu.

Risks var veidoties,
ja tu esi līdzzaņēmējs kādam citam cilvēkam.
Līdzzaņēmējs ir cilvēks,
kas kopā ar citu cilvēku aizņemas naudu.

Piemērs

Kopā ar brāli vēlies nopirkt dzīvokli.
Dzīvokļa iegādei jūs ņemsiet kredītu bankā.
Kredīta līgumu parakstīs tavs brālis un tu.
Tavs brālis maksās kredītu par dzīvokli,
kurā dzīvojat abi.
Ja brālis zaudēs darbu un kādu laiku nevarēs maksāt kredītu,
tu turpināsi maksāt no saviem ienākumiem.

Katram cilvēkam ir atšķirīga spēja uzņemties risku.
Tas atkarīgs no cilvēka rakstura.

Svarīga ir cilvēka finanšu riska tolerance.
Finanšu riska tolerance ir tava attieksme pret iespēju naudu zaudēt.
Tās ir tavas sajūtas par naudas nozīmi tavā dzīvē konkrētā brīdī.

Piemēri

1. Tev ir 25 gadi.

Tavs pensionēšanās laiks ir ļoti tālu.
Tu īpaši nedomā par pensiju 2. līmeņa uzkrājumu un nākotnes izmaiņām.
Līdz uzkrājuma tērēšanai tev vēl ilgs laiks.
Tu nezini savus ienākumus nākotnē un iespējas uzkrāt naudu.
Tava riska tolerance ir augsta.

2. Tev ir 62 gadi.

Tavs pensionēšanās laiks ir ļoti tuvu.
Pensiju 2. līmeņa uzkrājuma summu tu varēsi sākt izmantot pēc
3 gadiem.
Tu vēlies,
lai nauda šo 3 gadu laikā nezaudē vērtību.
Tava riska tolerance ir zema.

Finanšu riska tolerance parāda tavu attieksmi pret naudas ieguldīšanu.
Ja tu pārsniedz savu pieļaujamo risku,
tev rodas nemiers vai citas sliktas fiziskās sajūtas.
Risku var ierobežot.
To sauc par risku vadību.

Piemērs

Atceries piemēru par autovadītāja kursiem!
Riska cēlonis ir negatavošanās teorijas eksāmenam.
Riska notikums ir eksāmens.
Riska sekas ir maksājums par atkārtotu eksāmenu.
Riska vadība ir plānot laiku mācībām.

Risku vadība ir paša cilvēka rīcība.
Papildus var izmantot apdrošināšanu.

Piemērs

Atceries piemēru par piesprādzēšanos mašīnā!
Riska cēlonis ir jostas nelietošana.
Riska notikums ir avārija.
Riska sekas ir trauma.

Riska vadība ir piesprādzēties un apdrošināt savu dzīvību.

Dažus riskus nevar pilnībā ierobežot.
Tu nevari ietekmēt pandēmiju, viesuļvētru vai plūdus.

Tādi riski rada neparedzamus zaudējumus.
Neparedzamie zaudējumi tev daļēji būs jāatmaksā pašam.
Tāpēc ir jāveido naudas uzkrājums.

Tavs uzdevums šajā tēmā ir novērtēt savus riskus.

Piemērs

Savus riskus tu vari atpazīt.
Tev tikai jāatbild uz vairākiem jautājumiem.
Uz katru jautājumu atbildi ar "jā" vai "nē".

1. Vai tev pieder nekustamais īpašums un tā ir tava vienīgā dzīvesvieta?
2. Vai tev pieder automašīna un tu to lieto katru dienu?

3. Vai tu esi ģimenē vienīgais pelnītājs?
4. Vai tu ikdienā brauc ar velosipēdu?
5. Vai tu plāno braukt ceļojumā?

Vai tava atbilde uz kādu jautājumu ir “jā”?

Tad tev būtu jāapdomā riski.

Kas slikts var notikt?

Piemēri

1. Tu atbildēji ar “jā” uz jautājumu

“Vai tu ikdienā brauc ar velosipēdu?”.

Kas slikts var notikt?

Velosipēdu var nozagt.

Velosipēds maksā 200 eiro.

Tāpēc velosipēds jāapdrošina pret nozagšanu.

Tu ar velosipēdu vari iekļūt avārijā.

Tas ir nelaimes gadījums.

Tāpēc tev jāapdrošinās pret nelaimes gadījumiem.

Tu vari nejauši uzbraukt gājējam.

Tā ir tava neuzmanīgā rīcība.

Tāpēc tev jāapdrošina sava atbildība.

2. Tu atbildēji ar “jā” uz jautājumu

“Vai tu plāno braukt ceļojumā?”.

Kas slikts var notikt ceļojumā?

Piemēram, ceļojumā uz Itāliju.

Tu lidosi uz Itāliju ar lidmašīnu.

Lidojuma laikā var pazust tava bagāža.

Kāds var nozagt kaut ko no tavas bagāžas.

Tu vari nesaņemt savu bagāžu vairākas dienas,

jo aviokompānija to pazaudēja.

Ceļojuma laikā tu vari ciest nelaimes gadījumā vai nopietni saslimt.

Tad tev būs jāārstējas Itālijas slimnīcā.

Tu nevari atgriezties mājās plānotajā laikā.

Tev jāpērk jauna lidmašīnas biļete.

Tu vari pazaudēt savu pasi vai ID karti.

Bez šiem dokumentiem tevi neielaidīs lidmašīnā.

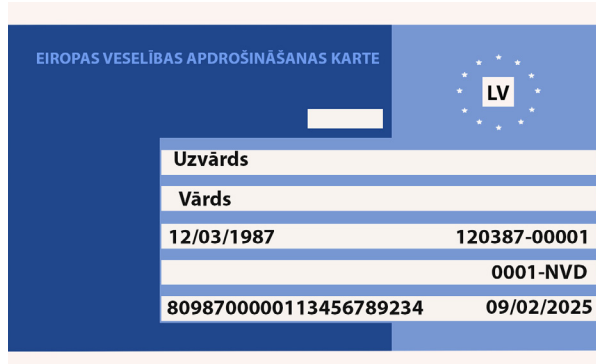
Tev pēkšņi jāmaina ceļojuma plāns,

jo ir saslimis tuvinieks.

Tad tev steidzami jāpērk jauna lidmašīnas biļete un jābrauc mājās.

Pirms tu dodies ceļojumā,

- nopērc ceļojuma apdrošināšanas polisi;
- noformē un paņem līdz Eiropas veselības apdrošināšanas karti.

Ikdienā to saīsināti sauc par EVAK.

Eiropas veselības apdrošināšanas karte apliecina,

- ka cilvēks dzīvo kādā no Eiropas Savienības dalībvalstīm;
- ka šis cilvēks savā valstī ir sociāli apdrošināts.

Piezīmes

11. tēma

Uzkrājumi un pensija

Šī tēma ir par

- uzkrājumiem,
- noguldījumiem,
- ieguldījumiem,
- pensiju veidiem.

Uzkrājumi

Uzkrājums ir mēneša beigās pāri palikusī nauda.

Uzkrājums rodas,

ja ieņēmumi ir lielāki par izdevumiem.

Šo naudu tu varēsi izmantot nākotnē.

Piemērs

Alga – 800 eiro.

Pensija – 400 eiro.

Kopā ieņēmumi mēnesī – 1200 eiro.

Kopā izdevumi mēnesī – 1100 eiro.

Uzkrājums – 100 eiro.

Noguldījumi

Noguldījums ir nauda tavā depozīta kontā vai krājkontā.

Par noguldījumu banka tev maksā procentus.

Piemērs

Krājkontā ir 100 eiro.

Banka par krājkonta noguldījumu maksā 1,5 %.

Tie ir gada procenti.

Procentus banka aprēķina par katru dienu.

Procentus banka izmaksā katra mēneša beigās.

Mēneša procents ir viena divpadsmitā daļa no gada 1,5 %.

Tie ir 13 centi mēnesī.

No procentu maksājuma banka ietur iedzīvotāju ienākuma nodokli 20 %.

Mēnesī tie ir 3 centi.

Tavs krājkonts pēc mēneša palielināsies par 10 centiem.

Krājkonta kopējā summa būs 100,10 eiro.

No šīs summas banka rēķinās procentus par nākamo mēnesi.

Tāpēc procentos sarēķinātā summa katru mēnesi atšķirsies.

Tu vari veidot uzkrājumu,

kad maksā ar karti.

Tikai sākumā noskaidro,

vai tava banka piedāvā šādu iespēju.

Piemērs

Banka piedāvā krājriku.

Katru tavu maksājumu ar karti banka noapaļo līdz nākamajam pilnajam eiro.

Par pirkumu veikalā tev jāmaksā 5,36 eiro.

Banka no kartes konta noņems 6 eiro.

Starpība starp pirkuma summu un noapaļoto summu ir 0,64 eiro.

To banka ieskaitīs tavā krājriķa kontā.

Katras dienas beigās par krājriķa konta atlikumu banka aprēķina procentus.

Krājriķa kontā uzkrāto naudu tu vēlāk varēsi izmantot.

Naudas vērtību samazina **inflācija**.

Inflācija ir preču un pakalpojumu cenu pieaugums.

Cenu pieaugums samazina naudas vērtību.

Noguldījums ļauj saglabāt naudas vērtību.

Tavus noguldījumus aizsargā valsts.

Valsts ir noteikusi summu,

līdz kurai tavs noguldījums bankā ir drošībā.

Noguldījums ir visa tava nauda vienā bankā:

- norēķinu konts,
- krājkonts,
- depozīts.

Ieguldījumi

Bankā tev var būt arī citi konti.

Piemēram, vērtspapīru konts vai ieguldījumu konts.

Šajos kontos esošā nauda ir ieguldījums.

Ieguldījums ļauj naudai pelnīt un palielināt uzkrāto naudu.

Ieguldījumu sauc arī par investīciju.

Ieguldīt tu vari sākt ar nelielu summu.

Ieguldījumu labāk veikt,

ja tev jau ir naudas uzkrājums.

Ieguldījumi parasti ir uz ilgāku laiku.

Tāpēc rezultāti būs jāgaida pacietīgi.

Ieguldījumu var arī pazaudēt.

Valsts tavu ieguldījumu aizsargā tikai daļēji.

Tāpēc visi riski jāuzņemas tev pašam.

Ieguldījumu var apdraudēt šādi riski:

- finanšu krīzes,
- uzņēmumu maksātnespēja,
- neparedzami notikumi pasaulē.

Piemēram, dzīvības apdrošināšana ar uzkrājumu apvieno 2 finanšu produktus.

Viens finanšu produkts ir tavas dzīvības apdrošināšana.

Tas būs atbalsts tuviniekiem tavas nāves gadījumā.

Otrs finanšu produkts ir ieguldījums fondos.

Tā mērķis ir veidot tev naudas uzkrājumu un pelnīt.

Daļa no ikmēneša iemaksām segs dzīvības apdrošināšanas izmaksas.

Atlikusi iemaksu summa nonāks uzkrājumā kā ieguldījums fondā.

Ieguldījums fondos nozīmē risku.

Fondu vērtības izmaiņas tev var radīt papildu ienākumus.

Savukārt neparedzami notikumi tev var radīt zaudējumus.

Piemērs

Tu vēlies noslēgt dzīvības apdrošināšanas līgumu ar uzkrājumu.

Dzīvību tu plāno apdrošināt par 2000 eiro.

Līgumu tev vajadzētu noslēgt vismaz uz 10 gadiem.

Tu plāno 20 eiro iemaksu katru mēnesi.

Fondu pārvaldnieks sagatavos informāciju:

- cik no iemaksas būs apdrošināšanai;
- cik varēs ieguldīt fondos.

Tevi informēs par komisijas maksu lielumu.

Gada laikā veiktās iemaksas būs 240 eiro.

Šo summu tu varēsi iekļaut savā gada ienākumu deklarācijā.

Tā tu varēsi atgūt iedzīvotāju ienākuma nodokli.

Tie ir 20 % no gada iemaksātajiem 240 eiro.

Tas ir 48 eiro.

Pēc līguma termiņa beigām tu varēsi saņemt uzkrāto naudu.

Ja būs peļņa no fondos ieguldītās naudas daļas,

no tās apdrošinātājs ieturēs iedzīvotāju ienākuma nodokli.

Papildus var noslēgt arī nelaimes gadījumu apdrošināšanu.

Tas būs materiāls atbalsts tev,

ja notiks nelaimes gadījums.

Piemēram, kritienā no velosipēda lauzta kāja.

Taču šādā gadījumā pieaug apdrošināšanas maksa.

Tad arī samazināsies summa,

ko novirza uzkrājumā.

Šādu produktu piedāvā bankas un arī apdrošinātāji.

Pirms izvēlies,

salīdzini piedāvājumu.

Piemērs

Tev norēķinu kontā ir brīvi naudas līdzekļi 300 eiro.

Tu vari bankā atvērt vērtspapīru kontu.

Vērtspapīru kontā tu vari ieskaitīt 300 eiro.

Par šo naudu tu vari nopirkt kāda Latvijas uzņēmuma akcijas.

Piemēram, uzņēmuma akcijas cena konkrētā datumā ir 6 eiro.

Tu vari nopirkt 50 akcijas.

Akciju cena var samazināties.

Piemēram, vienas akcijas cena samazinās līdz 5 eiro.

Tad tavu akciju kopsumma samazinās līdz 250 eiro.

Pārdot akcijas tādā brīdī nozīmē zaudēt 50 eiro.

Akciju cena var arī palielināties.
Piemēram, vienas akcijas cena pieaug līdz 7 eiro.
Tādā brīdī visas 50 akcijas var pārdot par 350 eiro.
Tad tava peļņa būtu 50 eiro.

Peļņu var iegūt arī no dividendēm.
Dividendes ir papildu ienākums akciju īpašniekam.
Akcijas ir uzņēmumu daļas,
kas ļauj to īpašniekiem saņemt daļu no uzņēmuma peļņas.
Dividendes izmaksā uzņēmumi,
kas strādā ar peļņu.
Pirkt šādu uzņēmumu akcijas ir izdevīgi.
Bankā tev var pastāstīt vairāk par šīm iespējām.

Latvijas valsts krājobligācijas arī ir ieguldījums.
Par valsts krājobligācijām tu vari uzzināt internetā
<https://www.krajobligacijas.lv/>.
Internetā ir papildu informācija:

- kas ir krājobligācijas;
- kāpēc ieguldīt krājobligācijās;
- kā var iegādāties krājobligācijas.

Tur var sameklēt atbildes uz citiem jautājumiem.

Konkrētā dienā internetā tu redzēsi visus piedāvājumus.
Piedāvājumi atšķiras pēc krājobligāciju termiņa.

Termiņu mēra mēnešos.

Tu vari nopirkt 12 mēnešu krājobligācijas.

Tad pēc 12 mēnešiem tavā kontā atgriezīsies samaksātā summa.

Tā ir pamatsumma.

Papildus pamatsummai būs arī fiksēts ienākums.

Par papildu ienākumu nav jāmaksā nodoklis.

Internetā ir tabula aprēķiniem.

Tajā tu vari ierakstīt summu,

kuru vari atļauties ieguldīt.

Tabula parādīs,

kādu papildu ienākumu tu vari saņemt.

Pirms noguldījuma vienmēr izvērtē iespējas.

Piemēram, tu gribi veikt noguldījumu bankā uz 12 mēnešiem.

Bet tu vari vispirms paskatīties valsts 12 mēnešu krājobligāciju piedāvājumu.

Salīdzini,

kurš piedāvājums tev būs izdevīgāks.

Piemēri

1. Banka par depozītu uz 12 mēnešiem maksā 3 % gadā.

Tu noguldi 1000 eiro.

Pēc 12 mēnešiem banka aprēķinās procentus.

Tie būs 30 eiro.

No šīs summas banka ieturēs iedzīvotāju ienākuma nodokli 20 %.

Tie ir 6 eiro.

30 eiro mīnus 6 eiro ir 24 eiro.

Tātad banka tavā norēķinu kontā ieskaitīs 1000 eiro un 24 eiro procentos.

2. Tu internetā <https://www.krajobligacijas.lv/> nopirki valsts 12 mēnešu krājobligācijas par 1000 eiro.

Valsts par tāda termiņa krājobligācijām maksā 3 % gada ienākuma likmi.

Pēc 12 mēnešiem fiksētais ienākums no krājobligācijām būs 30 eiro.

Tavā norēķinu kontā ieskaitīs 1000 eiro un ienākuma summu 30 eiro.

Salīdzināt tu vari dažādu banku, apdrošinātāju vai valsts piedāvātos finanšu produktus.

Salīdzināšanai tev jāņem viena un tā pati summa.

Salīdzināt tu vari vienāda termiņa uzkrājuma vai ieguldījuma produktus.

Vecuma pensija

Latvijas vecuma pensiju sistēmā ir 3 līmeņi.
Pensiju 1. un 2. līmeņi ir iesaistīti visi cilvēki,
kas strādā algotu darbu vai ir pašnodarbināti.

Pensiju 1. līmenis veidojas no apdrošināšanas stāža.

Apdrošināšanas stāžu veido laiks,

kad darba devējs vai tu pats esi maksājis

valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas.

Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas nosaka likums.

Ikdienā to sauc par sociālo nodokli.

Pensiju 2. līmenis veidojas no apdrošināšanas iemaksām.

Pensiju 3. līmeni cilvēks veido pats.

Kamēr tu strādā un neesi pensionēšanās vecumā,

tavā pensiju 2. līmeņi uzkrājas nauda.

Naudas uzkrājums veidojas no darba devēja sociālā nodokļa maksājumiem.

Sociālā nodokļa maksājuma summa atkarīga no tavas bruto algas lieluma.

Valsts nosaka, cik procentu no sociālā nodokļa iemaksām ieskaita tavā pensiju 2. līmenī.

Tas ir ieguldījums.

Šo ieguldījumu tu varēsi izmantot pensijā.

Par tavu pensiju 2. līmenī uzkrāto naudu rūpējas pensiju pārvaldnieks.

Tev jāizvēlas savas uzkrātās naudas pārvaldnieks.

Tev jāizvēlas arī pensijas plāns.

Daži ieteikumi:

- pensiju plāns ar augstāku risku ieteicams tiem, kam ir ilgs laiks līdz pensijas vecumam;
- tuvu pensionēšanās vecumam labāks būs pensiju plāns ar zemāku risku.

Pensiju plāna maiņu tu vari pārrunāt ar jebkuru pensiju plāna pārvaldnieku.

Dažreiz cilvēks nomirst pirms pensijas vecuma.

Tāpēc pensiju 2. līmeņa dalībnieks var izvēlēties,

kas notiks ar uzkrāto naudu pensiju 2. līmenī pēc viņa nāves.

Uzkrāto naudu var

- novēlēt kādam konkrētam cilvēkam vai
- atstāt mantošanai.

Savu lēmumu vari norādīt:

- portālā Latvija.lv;
- iesniegumā valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai.

Ja tu neizdari savu izvēli par mantošanu, tavas pensijas uzkrājums nonāks valsts budžetā.

Vismaz 1 reizi gadā vari izvērtēt sava esošā pensiju plāna izdevīgumu.

Latvijā darbojas vairāki pensiju plāna pārvaldnieki.

Viņi piedāvā dažādus pensiju plānus.

Tu vari mainīt

- pensiju plāna pārvaldnieku 1 reizi gadā;
- pensiju plānu 2 reizes gadā.

Vecumā no 18 līdz 50 gadiem būtu jāizvēlas aktīvie pensiju plāni.

Aktīvs pensiju plāns ir ar augstāku risku un izdevīgumu.

Šajos plānos visu uzkrājumu iegulda akcijās.

Vecumā no 50 līdz 58 gadiem būtu jāizvēlas aktīvie plāni ar mazāku ieguldījumu akcijās. Ieguldīt akcijās nevajadzētu vairāk par 50–75 % uzkrājuma.

Vecumā no 58 gadiem būtu jāizvēlas konservatīvais plāns. Visu uzkrājuma naudu iegulda drošās obligācijās un termiņdepozītos. Šajā brīdī svarīgākais ir saglabāt iepriekš nopelnīto kapitālu.

Papildus tu vari sev izveidot pensiju 3. līmeņa naudas uzkrājumu. Iemaksas tu veiksi no saņemtās algas.

Pensiju 3. līmeņa uzkrājuma pārvaldnieku vari mainīt, cik bieži gribi.

Uzkrājumu varēsi saņemt no 55 gadu vecuma.

Par gada laikā veiktajām iemaksām tu vari saņemt nodokļa atmaksu.

Nodokļa atmaksai ir noteikti ierobežojumi.

Ierobežojumi var mainīties.

Precīzu informāciju tu vari atrast Valsts ieņēmumu dienesta mājaslapā.

Tavs uzdevums par pensiju 2. līmeni ir

- paskatīties, cik liela naudas summa ir uzkrāta tavā pensiju 2. līmenī;
- pārbaudīt, vai tavs uzkrājuma plāns atbilst tavam vecumam;
- salīdzināt sava pensiju pārvaldnieka darbības rezultātus ar citiem;
- pārbaudīt, vai esi izdarījis savu izvēli par mantošanu.

Portālā Latvija.lv tu vari paskatīties savu pensiju 2. līmeņa dalībnieka konta izrakstu. Tad sameklē atbildes uz jautājumiem un pieraksti tās.

1. No kura datuma tu esi pensiju 2. līmeņa dalībnieks?
2. Kurš pensiju fonds pārvalda tavu pensiju 2. līmeņa uzkrājumu?

Internetā manapensija.lv atrodi atbildes uz pārējiem jautājumiem.

3. Kāds ir tava ieguldījuma plāna vidējais ienesīgums par laika periodu, kamēr esi šī ieguldījuma plāna dalībnieks?
4. Cik lielas ir tava ieguldījuma plāna komisijas maksas?
5. Kāds ir tava plāna ienesīgums salīdzinājumā ar citu plāniem?

Pēc atbildēm vari padomāt,

- vai tev nav jāmaina pensiju fonda pārvaldnieks;
- vai pensiju plāns atbilst tavam vecumam.

Piezīmes

12. tēma

Nodokļi un nodevas

Šī tēma ir par nodokļiem:

- iedzīvotāju ienākuma nodokli,
- nekustamā īpašuma nodokli,
- akcīzes nodokli,
- pievienotās vērtības nodokli,
- nodevām.

Nodoklis ir obligāts maksājums valstij un pašvaldībām.

Nodokļus maksā visi valsts iedzīvotāji un arī uzņēmumi.

Valsts un pašvaldības nodokļus tērē sabiedrības labā.

Piemēram, ceļu uzturēšanai, skolām, veselības aprūpei u. c.

Valsts izdod likumus.

Likumos valsts nosaka

- nodokļu veidus;
- par ko jāmaksā nodokļi;
- kā katru konkrētu nodokli aprēķina;
- kurš atbild par nodokļa maksājumu.

Darba devējs aprēķina tavu darba algu.

No šīs algas darba devējs samaksā par tevi

- sociālo nodokli,
- iedzīvotāju ienākuma nodokli.

Par šo nodokļu aprēķinu un maksājumu atbildīgs ir darba devējs.

Tu vari nodarboties ar saimniecisko darbību.

Piemēram, pīt un pārdot grozus.

No saimnieciskās darbības peļņas ir jāmaksā sociālais nodoklis un iedzīvotāju ienākuma nodoklis.

Tad tu kā saimnieciskās darbības veicējs pats esi atbildīgs par šo nodokļu aprēķinu un maksājumu.

Nekustamā īpašuma nodokli maksā dzīvokļa, mājas vai zemes īpašnieks. Nekustamā īpašuma nodoklim var būt atlaides.

Atlaides nosaka tā pašvaldība, kuras teritorijā atrodas nekustamais īpašums.

Pašvaldība sagatavo noteikumus.

Noteikumos ir ierakstīti nosacījumi, lai saņemtu atlaidi.

Noteikumus var atrast pašvaldības mājaslapā.

Preces vai pakalpojuma cenā ir iekļauts pievienotās vērtības nodoklis.

Dažu preču cenā ir iekļauts arī akcīzes nodoklis.

Šādas preces ir kafija, degviela, cigaretes.

2. tēmā tu uzzināji par dažādiem ienākumu veidiem.

Par noteiktiem ienākumu veidiem valsts piemēro iedzīvotāju ienākuma nodokli.

Piemērs

Tev pieder dzīvoklis.

Tu vēlies to izīrēt.

Tad tev ir

- jāizvēlas, kā tu maksāsi ienākuma nodokli;
- tas jāpaziņo Valsts ieņēmumu dienestam.

Tev ir 2 iespējas:

- reģistrēt saimniecisko darbību;
- paziņot par īres līguma noslēgšanu un neregistrēt saimniecisko darbību.

Ja tu reģistrē saimniecisko darbību,

- tev ir jākārto saimnieciskās darbības ieņēmumu un izdevumu žurnāls;
- tev obligāti jāiesniedz gada ienākumu deklarācija;
- tev no peļņas jāmaksā iedzīvotāju ienākuma nodoklis.

Peļņa veidojas,

ja ienākumi no īres ir lielāki par izdevumiem.

Ienākuma nodokļa likme peļņai ir 20 %.

Ja tu izvēlies neregistrēt saimniecisko darbību,

- jāreģistrē tikai ienākumi;
- nodoklis jārēķina no saņemtās īres maksas;
- ienākuma nodokļa likme ir 10 %;
- tu neņem vērā izdevumus.

Kādos gadījumos obligāti jāiesniedz gada ienākumu deklarācija:

- ja tu veic saimniecisko darbību;
- ja tev bija ienākumi, bet nodokli no tiem nesamaksāja;
- ja tev bija ienākumi, kuru kopsumma sasniedz likumā noteikto robežu.

Brīvprātīgi gada ienākumu deklarāciju tu vari iesniegt,

lai atgūtu nodokli par noteiktiem izdevumiem.

Piemēram, par ārstēšanos vai mācībām.

Likums nosaka maksimālās summas šādiem izdevumiem.

Izdevumus deklarācijā tu vari iekļaut katru gadu.

Piemērs

Izdevumi,

kurus tu vari ielikt savā gada ienākumu deklarācijā:

- tu maksā par mācībām Rīgas Tehniskajā universitātē;
- tev bija maksājums par ārsta konsultāciju;
- tu apmaksāji zobu higiēnista pakalpojumu;
- tu noslēdzi līgumu par pensiju 3. līmeni un veici maksājumus;
- darbavietā tev piedāvāja veselības apdrošināšanas polisi, bet 50 % no polises prēmijas tev ieturēja no darba algas.

Nodevas nosaka valsts un pašvaldība.
Tie ir tavi izdevumi.

Valsts nodeva ir maksājums par kādu valsts iestādes pakalpojumu.
Valsts nodevas lielumu nosaka likums.

Piemēri valsts nodevām:

- nodeva par pases vai personas apliecības izsniegšanu;
- nodeva par tiesu pakalpojumiem;
- nodeva par laulības reģistrāciju.

Pašvaldības izdod savus noteikumus.
Noteikumos tās nosaka savu nodevu veidus un summas.
Pašvaldība noteikumos nosaka,
kam nodevas nav jāmaksā.
Noteikumus var atrast katras pašvaldības mājaslapā.

Piemēri pašvaldības nodevām:

- nodeva par suņa vai kaķa turēšanu mājās;
- nodeva par būvatļaujas izsniegšanu;
- nodeva par reklāmas izvietošanu publiskās vietās.

Piezīmes

13. tēma

Parādi un maksātnespēja

Šī tēma ir par iespēju atbrīvoties no parādiem.

Maksātnespēja ir grūtības atdot savus parādus.

Cilvēki dažreiz nespēj samaksāt savus parādus.

Valsts piedāvā šādus risinājumus:

- parādu dzēšanu;
- maksātnespējas procesu.

Kā var izveidoties lieli parādi?

Piemēri:

- tu pazaudēji darbu, un tev pietrūka naudas kredīta nomaksai;
- tu neapdomīgi aizņēmieš un iztērēji naudu;
- tu notērēji savu naudu azartspēlēs un paņēmi vairākus ātros kredītus.

Valsts nosaka,

cik lielu parādu var dzēst.

Precīzāk to var uzzināt likumā par

fiziskās personas atbrīvošanu no parādsaistībām.

Ir vēl arī citi nosacījumi.

Piemēram:

- tu dzīvo Latvijā un maksā nodokļus;
- tavi ienākumi ir zemāki par minimālo darba algu.

Iespēja dzēst parādus ir trūcīgām un maznodrošinātām personām.

Trūcīgas personas statusu piešķir pašvaldības sociālais dienests.

Tad vispirms ir jāuzraksta iesniegums sociālajam dienestam.

Sociālais dienests izskata pieteikumu.

Tas var piešķirt vai nepiešķirt trūcīgās personas statusu.

Tāpat sociālais dienests pieņem lēmumu par maznodrošinātas personas statusu.

Ja tu atbilsti visiem likuma nosacījumiem,

vari rakstīt pieteikumu parāda dzēšanai.

Ja tu kaut ko nesaproti,

lūdz palīdzību notāram.

Notārs tavu pieteikumu izvērtēs un pieņems.

Nākamo 6 mēnešu laikā tev jāapmeklē bezmaksas kursi **finanšu pratībā**.

Finanšu pratība ir cilvēka spēja pārvaldīt savu naudu.
Finanšu pratībasursos tu mācīsies rīkoties ar savu naudu.
Kursus organizē Nodarbinātības valsts aģentūra.
Pēc kursu beigšanas Nodarbinātības valsts aģentūra nosūtīs ziņu notāram.
Notārs vēlreiz visu pārbaudīs un pieņems lēmumu par parāda dzēšanu.

Parādi var izveidoties,
ja esi kādam citam cilvēkam galvojis kredītu.
Tad pienāk brīdis,
kad šis cilvēks savas saistības nepilda.
Tavs pienākums būs samaksāt atlikušo parāda pamatsummu un procentus.
Ja tev ir parāds šāda galvojuma dēļ,
parādu var dzēst maksātnespējas procesā.

Maksātnespējas process atšķiras no parādu dzēšanas.
Maksātnespēja ir juridisks process.

Juridiskā procesa laikā cilvēku atbrīvo no parādiem.

Maksātspējas procesu var sākt:

- ja tev ir 18 gadu;
- ja tavi kopējie parādi atbilst likumā noteiktām summām;
- ja tu maksā nodokļus;
- ja tev nav iespēju pašam šo naudu samaksāt;
- ja tu neesi individuālais komersants.

Individuālais komersants ir cilvēks, kas ar savu nodarbošanos pelna naudu.

Piemēram, lej un pārdod svecas, sniedz grāmatvedības pakalpojumus u. c. Individuālais komersants savu nodarbošanos reģistrē Uzņēmumu reģistrā.

Par iespējām atbrīvoties no parādiem labāk konsultēties ar juristu.

Nosacījumi maksātspējas procesa uzsākšanai:

- tev kontā jābūt brīviem līdzekļiem;
- tev jāspēj katru mēnesi nopelnīt naudu;
- tev nepieciešama nauda iztikai un maksātspējas procesa izmaksām.

Pirms maksātspējas procesa uzsākšanas tev jāmaksā **depozīts**.

Tas ir maksājums 2 minimālo mēnešalgu apmērā.

Depozīts jāieskaita speciāli izveidotā kontā.

Ja tev ir depozītam nepieciešamā summa skaidrā naudā, maksājumu vari veikt Latvijas Pastā.

Depozītu izmanto **administrators** darba apmaksai.

Administrators ir cilvēks, kas vada maksātspējas procesu.

Papildus tev jābūt naudai, lai apmaksātu

- advokāta pakalpojumus,
- valsts nodevu tiesai,
- mantas novērtēšanu,
- mantas pārdošanu.

Pieteikumu maksātspējas procesam palīdz sagatavot advokāts.

Advokāta pakalpojumi nav lēti.

Maksātspējas pieteikumu tiesā iesniedz tu pats.

Tiesa izvērtē iesniegtos dokumentus.

Tiesa izlemj,

kurus parādus var dzēst.

Tiesa pieņem lēmumu par procesa ierosināšanu vai noraidīšanu.
Tiesa ieceļ maksātnespējas administratoru.

Maksātnespējas procesu var uzsākt arī ģimene.

Ģimene ir sieva, vīrs un viņu tuvinieki.

Tuvinieki ir sievas un vīra vecāki, vecvecāki, bērni, mazbērni, brāļi un māsas.

Maksātnespēja ģimenei ir izdevīgāka nekā atsevišķiem cilvēkiem.

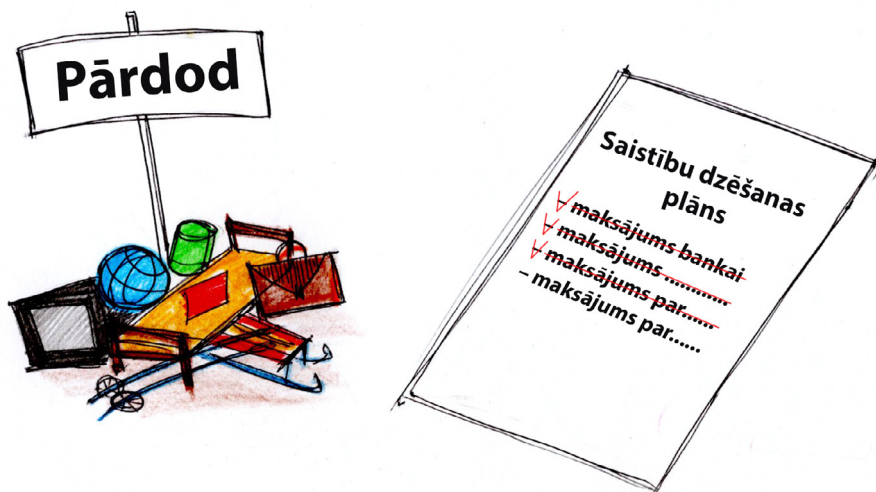
Piemēram, ģimenē ir 2 cilvēki.

Viņi uzsāk maksātnespējas procesu.

Taču viņiem jāmaksā tikai 1 depozīts un valsts nodeva.

Maksātnespējas procesam ir 2 daļas:

- bankrota procedūra,
- saistību dzēšanas procedūra.

Bankrota procedūra notiek pakāpeniski.

Tā sākas,

kad tiesa apstiprina tavu iesniegumu.

Bankrota procedūras laikā administrators pārdod tavu mantu.

Iegūto naudu administrators pārskaita taviem kreditoriem.

Kreditori ir visi,

kam tu esi parādā.

Tev varbūt nav mantas,

ko pārdot.

Administrators paziņo to kreditoriem.

Kad beidzas bankrota procedūra,

vēl paliek parāda summas.

Tad jātagatavo saistību dzēšanas plāns.

Saistību plāns ir uz noteiktu laiku.

Tajā aprēķina,

cik naudas vēl saņems katrs kreditors.

Tavs pienākums ir pildīt saistību plānu.

Pēc saistību plāna izpildes tiesa izvērtēs,

kā tu pildīji saistību plānu.

Ja pārkāpumu nav,

tiesa tevi atbrīvo no atlikušajiem parādiem.

Maksātspējas process notiek vairākus gadus.

Fiziskās personas maksātspējas procesā nevar dzēst

- parādu bankai, ja banka un parādnieks ir vienojušies par ieķīlātā mājokļa saglabāšanu;
- uzturlīdzekļu parādu;
- administratīvo sodu un šajā pārkāpumā radītos zaudējumus;
- kriminālsodu radīto zaudējumu.

Piezīmes

Vārdnīca

A

Administrators ir cilvēks, kas vada maksātnespējas procesu.

Akcijas ir uzņēmumu daļas, kas ļauj to īpašniekiem saņemt daļu no uzņēmuma peļņas.

Alga ir samaksa katram darbiniekam par padarīto darbu. Algu var aprēķināt dažādi:

- par nostrādāto laiku aprēķina **laika algu**;
- par padarītā darba apjomu aprēķina **akorda algu** saskaņā ar izcenojumu.

Autorizācijas rīks ir drošības metode tavu datu un naudas aizsardzībai.

Autorizācijas rīks ļauj pierādīt, ka tu pats konkrētā brīdī rīkojies ar savu naudu. Piemēram, veic maksājumu internetbankā.

B

Bankrota procedūra ir parādnieka mantas pārdošana.

Bezskaidra nauda ir tavā bankas kontā.

Bilance ir tabula ar skaitļiem. Bilanci gatavo konkrētā datumā. Bilance palīdz novērtēt tavu labklājību.

Biometrija ir pirksta nospiedums. Pirksta nospiedums ir drošākais veids tava mobilā telefona aizsargāšanai.

Bonuss ir papildu labums. Banka dažreiz piedāvā karšu lietotājiem bonusus.

Budžets ir matemātiska tabula. Tas ir naudas plānošanas rīks nākotnei.

C

Cilvēka pamatvajadzības:

- gaiss,
- ūdens,
- miegs,
- ēdiens,
- siltums,
- veselība,
- vieta dzīvošanai.

D

Depozīta konts ir noguldījums bankā, lai gūtu papildu ienākumus. Papildu ienākumus gūst no procentiem.

Depozīts ir maksājums 2 minimālo mēnešalgu apmērā. Depozītu maksā uz speciālu kontu maksātnespējas administratoram. To maksā 1 reizi.

Dividendes ir papildu ienākums akciju īpašniekam. Dividendes izmaksā uzņēmumi, kas strādā ar peļņu.

Drošības spilvens ir naudas uzkrājums neparedzētiem izdevumiem.

Dzīvības apdrošināšana ar uzkrājumu apdrošina cilvēka dzīvību un veido uzkrājumu.

E

Eiropas veselības apdrošināšanas karte apliecina,

- ka cilvēks dzīvo kādā no Eiropas Savienības dalībvalstīm;
- ka šis cilvēks savā valstī ir sociāli apdrošināts.

F

Finanšu mērķi saistās ar nākotni. Tie ir mērķi, ko vēlies sasniegt nākotnē.

Finanšu pratība ir cilvēka spēja pārvaldīt savu naudu.

Finanšu riska tolerance ir tava attieksme pret iespēju naudu zaudēt.

G

Galvotājs ir cilvēks, kas apņemas maksāt kāda cita cilvēka vietā viņa kredītsaistības.

H

Hipotekārais kredīts ir bankas aizdevums nekustamā īpašuma pirkumam. Hipotekārais kredīts ir uz ilgu laiku. Piemēram, uz 20 gadiem.

I

Ieguldījums ļauj naudai pelnīt un palielināt uzkrāto naudu.
Ieguldījumus sauc arī par **investīciju**.

Individuālais komersants ir cilvēks,
kas ar savu nodarbošanos pelna naudu.
Piemēram, lej un pārdod sveces, sniedz grāmatvedības
pakalpojumus u. c.
Individuālais komersants savu nodarbošanos reģistrē Uzņēmumu reģistrā.

Inflācija ir preču un pakalpojumu cenu pieaugums.
Cenu pieaugums samazina naudas vērtību.

Izdevumi ir tava iztērētā nauda.

K

Komisijas maksa ir samaksa par bankas pakalpojumiem.
Piemēram, par kartes saņemšanu un kartes lietošanu.

Krājkonts ir konts bankā uzkrājuma veidošanai.

Kreditori ir visi,
kam tu esi parādā.

Kreditlīnija ir atšķirīgs aizdevuma veids.
Kreditlīnijai ir norādīta maksimālā aizdevuma summa un laika posms.

Kriptovalūta ir virtuāla nauda.
Visvairāk zināmā kriptovalūta ir bitcoini.

L

Labklājība ir nauda un manta,
kas tev pieder.

Lidzaizņēmējs ir cilvēks,
kas kopā ar citu cilvēku aizņemas naudu.

Līzings ir naudas aizdevums lielākiem pirkumiem.
Piemēram, mašīnai.
Līzings par mašīnas pircēju kļūst līzings kompānija.
Tu katru mēnesi maksā līzings kompānijai,
līdz izmaksā visu summu un pats kļūsti par mašīnas īpašnieku.

Loma ģimenē katram cilvēkam ir sava.
Loma ģimenē var būt tēvs, dēls, māte, meita.
Vienam cilvēkam var būt vairākas lomas ģimenē.

Lombards aizdod naudu pret kādu vērtīgu mantu.
Vērtīgā manta ir ķīla.
Ķīlu var saņemt atpakaļ,
kad lombardam atdod naudu.

M

Maksātnespēja ir grūtības atdot savus parādus.

Maternitātes pabalsts ir valsts materiālā palīdzība sievietei pirms un pēc dzemdībām.

Minimālo mēneša darba algu nosaka valsts.

Ja cilvēks strādā 5 dienas nedēļā 8 stundas katru dienu, viņam jāsaņem vismaz minimālā mēneša darba alga.

N

Naudas atmazgāšana ir noziedzīgā veidā iegūtas naudas izmantošana godīgos darījumos.

Krāpnieki iegūst naudu negodīgā ceļā.

Naudas atmazgāšana ir noziegums.

Naudas uzkrājumi ir tava mājās esošā nauda, ko tu neplāno tērēt ikdienas vajadzībām.

Nebanku aizdevēji ir uzņēmumi, kuri drīkst izsniegt kredītus līdzīgi bankām.

Nekustamais īpašums var būt māja, dzīvoklis, zeme vai mežs.

Neto vērtība parāda tavu labklājību.

Nodoklis ir obligāts maksājums valstij un pašvaldībām.

Nodokļus maksā visi valsts iedzīvotāji un arī uzņēmumi.

Valsts un pašvaldības nodokļus tērē sabiedrības labā.

Piemēram, ceļu uzturēšanai, skolām, veselības aprūpei u. c.

Noguldījums ir nauda tavā depozīta kontā vai krājkontā.

Par noguldījumu banka tev maksā procentus.

P

Patēriņa kredīts ir bankas aizdevums lielākām ikdienas vajadzībām.

Piemēram, kursiem vai dzīvokļa remontam.

PIN kods ir 4 cipari noteiktā secībā.

PIN kodu izmanto,

lai sveši cilvēki nevar piekļūt taviem datiem un naudai.

Prasmes raksturo cilvēku,

kad viņš kaut ko noteiktu dara.

R

Regulāri ienākumi ir nauda, ko cilvēks saņem katru mēnesi. Regulārie ienākumi var būt

- darba alga,
- pabalsts,
- pensija.

Risks ir apdraudējums, ko nevar paredzēt.

S

Saistības ir neapmaksāts rēķins vai parāds, vēl nenomaksātais kredīts vai līzings.

Skaidra nauda ir tavā makā.

Sociālās vajadzības ir cilvēka vajadzības tikties ar citiem cilvēkiem, ģimeni, draugiem.

V

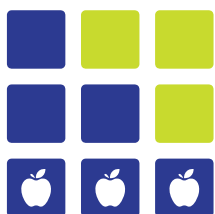
Vajadzības ir katram cilvēkam.

Vajadzības ir atkarīgas no cilvēka vecuma un lomas ģimenē.

Valsts nodeva ir maksājums par kādu valsts iestādes pakalpojumu.

Valsts nodevas lielumu nosaka likums.

Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas nosaka likums. Ikdienā to sauc par sociālo nodokli.

“Mana nauda” ir mācību grāmata vieglajā valodā.

Tā būs atbalsts studentiem,

kuri mācās studiju kursu par personīgām finansēm un izvēlas viegli lasāmu tekstu.

Grāmatu var lasīt grāmatas “Personīgo finanšu pārvaldība” vietā.

Finanšu pratība jeb naudas prasme ir svarīga ikvienam. Eksperti uzskata, ka Latvijā tāpat kā daudzās pasaules valstīs pieaug to cilvēku skaits, kuri nespēj uztvert plašākus teikumus un sarežģītu tekstu. Grāmata “Mana nauda” radīta, lai novērstu šādas problēmas, izmantojot vieglās valodas principus: teksta specifisko sakārtošanu, krāsas, attēlus, kuros var redzēt emocijas, u. c., kas uzlabo satura uztveri. Esmu pārliecināta, ka šis pirmais mēģinājums ir tikai sākums arī citu materiālu ar finanšu pārvaldības saturu sagatavošanu vieglajā valodā.

RTU profesore Natalja Lāce

Prasme gudri rīkoties ar naudu jau no agra vecuma sekmē tādus ieradumus, kas nodrošina labklājību visas dzīves garumā. Izpratnei nepieciešamas zināšanas par norisēm ekonomikā un finanšu pasaulē – tas sākotnēji var šķist sarežģīti. Mēs bankā, diendienā risinot dažādus finansiālus jautājumus, meklējam iespējas veicināt sabiedrības finanšu pratību. Tāpēc priecājamies atbalstīt arī šo mācību materiālu, kas viegli palīdzēs saprast naudas jautājumus no pašiem pamatiem.

AS “Citadele banka” valdes loceklis Valters Ābele

Grāmata “Mana nauda” ir noderīgs palīgs finanšu pratības apguvē. Pateicoties vieglajai valodai, tā ir pielāgojama sociālo darbinieku darbā ar dažādiem klientiem. Grāmata noderēs gan izglītojošos pasākumos, gan individuālās nodarbībās. Mēs biedrības “Rīgas pilsētas “Rūpju bērns”” dienas centrā “Cerību tilts” to jau veiksmīgi izmantojam savā darbā ar cilvēkiem, kuriem ir uztveres grūtības. Māka gudri rīkoties ar savu naudu ir svarīga ikvienam cilvēkam neatkarīgi no viņa ienākumiem.

Dienas aprūpes centra “Cerību tilts” sociālā darbiniece Iveta Pētersone